

ÁLLAMI BEAVATKOZÁS A KATOLIKUS FŐPAPOK KINEVEZÉSÉBE A 20. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

Jelige: PAS-115

Lezárás dátuma:
2023. január 4.

Tartalom

I. Bevezetés	3
II. Az apostoli király és a főkegyúri jog – történeti áttekintés	4
II.1. Főkegyúri jog az Árpád-ház regnálása alatt	4
II.2. Werbőczy jogértelmezése	7
II.3. Főkegyúri jog a Habsburg uralkodók alatt	8
III. Az átmeneti időszak (1918-1920)	11
IV. A Horthy-korszak.....	15
IV.1. A kormányzó és a főkegyúri jog	15
IV.2. Vatikán álláspontja.....	16
IV.3. Az egyszerű megállapodás.....	18
V. A második Magyar Köztársaság idején (1945-1949).....	22
VI. A szocializmus idején (1947-1990)	24
VI.1. A nyílt konfrontáció szakasza (1947 – 1964)	24
VI.2. A kompromisszumokkal történő elnyomás szakasza (1964 – 1990).....	28
VII. A „főkegyúri jog” végleges megszűnése	31
VIII. Összefoglalás.....	32
IX. Irodalomjegyzék.....	33
Általános irodalom	33
Folyóiratcikkek.....	37
Jogszabályok	39

I. Bevezetés

Boldog IV. Károly*,¹ 1918. november 13-án, az un. eckartsauai nyilatkozatával Magyarországon lemondott uralkodói jogai gyakorlásától. Ezzel nem csak – gyakorlatilag – a királyi hatalom szűnt meg Magyarországon, hanem számos, a király által betöltött joghatóság gyakorlása lett kétséges, így ezen belül a főkegyúri jog, különösen ennek egy része a főpapi (püspöki, apáti, kanonoki) kinevezések kérdése. Bár IV. Károly király uralkodói jogait végérvényesen csak az 1921. évi XLVII. törvénycikk² megszüntette, de ez a törvénycikk nem törölte el a királyságot, mint államformát, igaz a király személyének betöltését a – távoli – jövőre halasztotta.³ A törvény lényegében fenntartotta a különböző uralkodói előjogok sérthetlenségét, remélve, hogy valamikor majd teljes jogkörű uralkodó töltheti be újra a trónt.

Magához a király személyéhez számos a magyar katolikus egyházhoz köthető jog kapcsolódott, melynek alkalmazása IV. Károly visszavonulása, majd halála, s megkoronázott utód hiányában lehetetlenné vált. Az egyik ilyen volt a főkegyúri jog gyakorlása, amely a magyar katolikus egyház 20. századi történetében vissza-visszatérő kérdés, s melyet jelen tanulmányomban meg szeretnék vizsgálni. Teszem ezt azért, mert erre a jogra – valóban, vagy áttételesen – hivatkozva még 1987-ben is az állam beleavatkozott az egyik legkomolyabb pápai hatalom, a püspökök kinevezésébe.⁴ Írásomban megvizsgálom a magyarországi püspökkinevezések kérdésének problematikáját, a király nélküli királyság alatti próbálkozásokat a főkegyúri jog gyakorlására, illetve a szocializmus évtizedei alatti módszereket és állami kísérleteket a katolikus egyház mindennapjainak és vezető személyiségeinek meghatározására, valamint a „szocialista főkegyúri jog” bevezetésére.

* A kérdéssel bővebben foglalkozik SOMORJAI Ádám OSB (2014): A szuverenitás legitimálása régen és ma. Konstantini adomány, szilveszteri adomány, MindszentyJózsef közjogi méltósága. Töprengés magyar sorskérdésekről. In: *VERITAS Évkönyv 2014*, Budapest. 315–332. http://epa.oszk.hu/02300/02308/00001/pdf/EPA02308_veritas-evkonyv%202014_315-332.pdf (2020. 06. 24); SZABÓ István [é.n.]: *A királyi főkegyúri jog kérdése a két világháború közötti Magyarországon*. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20101sz/07.pdf> (2020.06.24); OLASZ Lajos (2018): *A főkegyúri jog a Horthy-korszakban*. <http://www.irisro.org/tarstud2018junius/12OlaszLajos.pdf>, (2020. 06. 24); GERGELY Jenő [é.n.]: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/ch02s04.html> (2020.06.24); SALACZ Gábor (2002): *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. Argumentum Kiadó.

¹ A csillaggal jelzett személyek rövid életrajzát lásd a Mellékletben.

² 1921. évi XLVII. törvénycikk IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről

³ Vö.: TOMCSÁNYI Lajos SJ (1922). (Az irodalomjegyzéki tételek feloldását lásd az irodalomjegyzékben.)

⁴ A főkegyúri jog természetesen nem csak a püspökök kinevezésének kérdését, hanem az apáti (főapáti), valamint a kanonoki kinevezéseket érintette, valamint az egyházmegyék határainak megváltoztatását, esetlegesen új egyházmegyék létrehozását is, de ezekre ebben az írásban nem, vagy csak részben tértem ki. A kanonoki kinevezések problematikájával újabban foglalkozik: TÓTH Krisztina (2022).

II. Az apostoli király és a főkegyúri jog – történeti áttekintés

II.1. Főkegyúri jog az Árpád-ház regnálása alatt

A főkegyúri jog (*ius supremae patronatus*)⁵ a mindenkori (magyar) király⁶ előjoga volt, melyet a katolikus egyháztól nyert el, s amely feljogosította arra, hogy különböző egyházi rangokat, s ezzel jövedelmet adományozzon. A magyar uralkodónak, mint katolikus uralkodónak az egyház pártfogása címén az egyháztól kapott előjoga volt:

1. Joga volt az egyház szervezeti rendjét megváltoztatni: püspökségeket létrehozni, összevonni, vagy megszüntetni.
2. Az egyház anyagi kérdéseinek rendezésében komoly szerepe volt, Szent István már az Intelmeiben is utalt az egyház támogatására, a püspökségek alapítóleveleiben pedig konkrétan felsorolta az adott egyházmegyének juttatandó birtokokat. A 20. század elejére ez a jog kiterjedt a vallás-, tanulmányi-, és egyetemi alapok és alapítványok ellenőrzésére is,⁷ illetve egyfajta felügyeleti jogot is jelentett, joga volt a jövedelmet zár alá venni, ha a javadalmas gondatlanul járt el.⁸
3. Mivel az egyházi javadalmak betöltése királyi előjognak számított, ebből következően a király töltötte be a (kvázi) főpapi székeket, igaz Szent István* halála után néhány évtizeddel már előfordult az *electio canonica*, azaz a kánoni választás is. Ehhez is szükség volt a király engedélyére, valamint a megválasztott személynek az uralkodó általi megerősítésére.
4. Széküresedés esetén a királynak joga volt un. javadalmast bemutatni, aki ez idő alatt a megüresedett szék bevételei felett rendelkezett.

Boncz Ferenc szerint: A legfőbb kegyúri jog nem személyes joga királyinknak, hanem az államjog. Kmety Károly a magyar államhatalomnak a vallás körüli jogai közt sorolja fel a főkegyúri jogot, véleménye szerint „*alkotmányunk szellemét és múltját tagadja meg az, aki a király legfőbb kegyúri jogát a királyi közhatalom, s így az állami hatalom köréből kikülöníti.*”

⁵ Meszlényi Zoltán* megfogalmazásában: „Főkegyúri jog alatt bizonyos jogok összességét értjük, amiket Magyarországon a király gyakorolt az egyházi javadalmak betöltése és az egyházi vagyon kezelése s ellenőrzése terén. (...) a főkegyúri jog egyházi eredetű, mert olyan dologra vonatkozik, amik az egyház lelki hatalmához tartoznak. Ilyen elsősorban az egyházi hivatalok betöltésének joga, de azután a vagyonkezelés joga is, mely önként folyik az Egyház tulajdonjogából. Tehát csak az Egyház ruházhatta fel a magyar királyt ezzel a sajátos kiváltsággal.” – MÉSZZLÉNYI Zoltán (1920):4.; A főkegyúri jog törvényileg nincsen pontosan definiálva, meghatározását a szokásjog alakította ki. Gyakorlatban úgy fogalmazható meg, hogy a *ius supremae patronatus* nem más, mint a magyar királynak a magyar egyházzal kapcsolatosan több évszázadon keresztül kialakult, s régire visszavezetett „jogosítványa”. – Vö. CSIZMADIA Andor (1952): 302.

⁶ Vö.: SCHLAUCH Lőrincz: A katholika egyházi javak birtokcizme Magyarországon. *Religio*, 1867. február 20., 1-3.

⁷ TÖRÖK Kálmán (1990): 312-313.

⁸ Vö.: GERGELY Jenő (1996): 22-41.

Ferdinandy Géza ezt írta: „(...) a főkegyúri jog a királyt pápai, illetve egyházi kiváltság alapján ugyan, de mint a szent korona birtokosát illeti, ennél fogva gyakorlásának módját az alkotmány éppúgy szabályozza, mint más államhatalmi jogosítványokat.”⁹

Ez a különleges, a magyar királyra jellemző előjog egyes vélemények szerint Szent István király személyéhez vezethető vissza. Hartvik püspök legendája¹⁰ alapján az apostoli kereszt adományozásával II. Szilveszter pápa* az egyházszervezés és főpap-kinevezés jogát átadta Szent Istvánnak, aki e kiváltság birtokában népének apostolává vált, utódai „apostoli királyokká” lettek, ami lényegesen több egy egyszerű jelzőnél, komoly jogokat és feladatköröket kijelölő státusz volt.¹¹

A pápa a koronaküldéssel Istvánnak és törvényes utódainak isteni elhíváson alapuló méltóságát és minden Isten kegyelméből uralkodó keresztény királyt megillető szuverén felségjogait ismerte el, valamint kiváltságos egyházi jogi hatáskörrel is felruházta. E kiváltság birtokában Szent István (és törvényes utódai) állandó apostoli követé lettek, egyházi ügyekben az egyetemesen kötelező egyházi jogi korlátok közt és a pápa nevében teljes hatalommal járhattak el.¹² Azzal, hogy István és utódai nem csak világi hatalommal rendelkeztek, kimondható, hogy a magyar állam egyfajta teokratikus berendezkedéssel rendelkezett, hiszen cserébe az egyháznak joga volt beleszólni az állam működésének irányításába.¹³

A magyar történelemben a közvetlen főkegyúri jog első szakasza Szent Lászlóig* figyelhető meg, mivel ez idő alatt uralkodó királyok bizonyíthatóan közvetlenül gyakorolták a kinevezési, az elmozdítási és az egyházszervezési jogokat. Könyves Kálmán* király a kor gyakorlatához alkalmazkodva a közvetlen kinevezési jogról lemondott, elfogadta a kánoni választást, melynek lényege, hogy egy erre hivatott testület választja meg az új elöljárót, s ezt a választást egy joghatósággal rendelkező személy (gyakorlatilag a pápa) megerősíti.¹⁴ A

⁹ Vö és közli.: TÚRI Béla (1907): 73.

¹⁰ Vö. Szent István király legendája Hartvik püspöktől,
http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=042_055_Hartvik (2020. 05. 04)

¹¹ Vö. ADRIÁNYI Gábor: 77-87.

¹² Más vélemény szerint ez az állítás azonban történetileg nem áll meg: e szerint Szent István semmilyen különleges kiváltságot nem kapott, hiszen az investitúraharc előtt ez a fajta szembeállítás/szétválasztása a világi és egyházi hatalomnak nem merült fel, a király „quasi sacerdos” volt, így maga a királyi méltóság jogosította fel térítésre és egyházszervezésre. A gregorián reform nyomán szilárdul meg az a felfogás, hogy a királynak, mint laikus személynek nincsen joga főpapok kinevezéséhez – a magyar királyok azonban mindvégig igazolni akarták erre vonatkozó jogukat: ez jelentkezik Károly Róbertnél, Zsigmondnál, Mátyásnál és végül Werbőczy dolgozza ki a főkegyúri jog teljes rendszerét, mint ahogy azt később látni fogjuk. A 17–18. században ez egészül ki az apostoli királyság ideájával, a Marnavics Tomkó János által szerkesztett hamis Szilveszter-bullára alapozva. Vö.: TÓTH László (1941): valamint KARÁCSONYI János (1891). ó

¹³ Vö. *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk.: MEZEY Barna. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 212.

¹⁴ Magyarországon ez a gyakorlat van jelenleg is érvényben a Pannonhalmi Területi Apátságban, ahol a főapátot a közösség jogosult tagjai választják meg, s mint ordináriust a pápa erősíti meg és nevezi ki.

közvetlen kinevezés joga és a megerősítési jog közötti különbség, illetve bármelyik gyakorlása hosszabb időn keresztül vita tárgya volt, mígnem III. István* király 1169-ben teljes egészében lemondott róla.

Az ezt követő időszakban egyfajta *status quo* figyelhető meg. Ilyen például a Károly király idején, 1310 körül kinevezett Miklós győri püspök esete, akit a káptalan választott meg, s őt V. Kelemen pápa úgy nevezte ki, hogy a kinevezési bullában megemlítette, hogy Károly király ajánlására és felfolyamodására tette ezt meg.¹⁵ Igaz, ez a békés együttműködés nem minden esetben valósult meg, például 1322-ben egy Jakab nevű francia személyt nevezett ki a pápa zágrábi püspöknek, ezt Károly nem fogadta el, s kinevezése nem valósult meg.¹⁶ A korszak kinevezéseit vizsgálva az jelenthető ki, hogy Károly abban az esetben, ha érdekei szolgálták, a pápai *reservatiót*, illetve a káptalani választásokat általában elfogadta, de ha érdeke ellen volt (pl. a győri káptalan választási jogát – mint határterület – magának kívánta) akkor minden erélyével akadályozta azt.

A XV. századig ez a kérdés gyakorlatilag nyugvópontra helyezkedett, majd Luxemburgi Zsigmond* király magának tulajdonította Szent István apostoli királyi jogait, miszerint a XI. század óta címerjelvényül használt és a koronázáskor a király előtt hordott – III. Béla* óta kétágú – apostoli keresztben – többek között – a főkegyúri jog szimbólumát látta, s e véleményét – némileg erővel – a konstanzi zsinaton is megpróbálta érvényesíteni.

Ezt végül olyan szinten alkalmazta, hogy 1404-ben kelt I. dekrétuma alapján:

*„A királyi tetszvényjog (placetum regium) alapján tilos volt Magyarországon külön király engedély nélkül a pápától, a bíbornokoktól, a pápai bíróságtól származó és magyarországi javadalmakra, illetve peres ügyekre vonatkozó iratokat, bullákat, ítéletleveleket, idézéseket elfogadni, kihirdetni vagy éppen végrehajtani. E tilalom megszegői fej- és jószágvesztéssel bünhődnek.”*¹⁷

A főkegyúri jog kérdése ezek után az 1444. november 10-i várnai katasztrófa után merült fel, amikor Ulászló király halála után V. László került feltételelesen a trónra, de mivel kiskorú volt, ezért az 1445. április 4-én megtartott országgyűlésen olyan határozat született, hogy az ország hét kerületre osztott, s ezek vezetője egy-egy főkapitány volt. Az országgyűlés határozatai közül az egyik kijelentette, hogy szükséges az egyházi javadalmak haladéktalan betöltése, s a király esetleges visszaérkezése, vagy új király hivatalba lépése közötti időszakban a főhatalom ideiglenes vezetőinek joga a koronát megillető kegyúri jogok gyakorlása. Ez alapján nevezte

¹⁵ FRAKNÓI Vilmos (1895): A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. MTA, Budapest. 48.

¹⁶ FRAKNÓI Vilmos (1895): 1-52.

¹⁷ HORVÁTH Attila: A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig, in: *Hét Hárs* (2011) 14.

ki, illetve nevezte ki a nagyvárad káptalánál Hunyadi János Vitéz János váradi prépostot püspöknek. A választás jegyzőkönyvét Hunyadi egyik káplánja Péter mester vitte Rómába, s ott a pápai engedélyt úgy kapta meg, hogy a szabálytalanság miatt a választást a pápa megsemmisítette, majd ugyanakkor kinevezte Vitéz Jánost váradi püspöknek.

Hunyadi János személyében – a magyar történelemben először – került kormányzó az ország élére. Bár jogosultságot kapott a kegyúri jog gyakorlására, de kifejezetten a püspöki kinevezések lebonyolítására nem, ezt csak a főtanáccsal együttműködve tehette meg.

II.2. Werbőczy jogértelmezése

Az 1504 és 1514 között készült Werbőczy István* által szerkesztett Tripartitum (Hármaskönyv) is foglalkozik a királyi főkegyúri tisztség kérdésével. A kérdés aktualitását és alkalmazandóságát négy tételre vezeti vissza:¹⁸

1. Alapítási jog kérdése (*Ratione fundationis*): A magyar katolikus egyházat a magyar király, konkrétan Szent István alapította, ebből következően őt illeti meg a kegyúri jog. A kereszténységet saját döntés alapján, nem pedig a pápa hatására vették fel a magyarok.
2. Szent István kegyúri jogát II. Szilveszter pápa megerősítette, azzal, hogy az apostoli kereszt használatát engedélyezte. (*Ratione susceptae religionis*)
3. Szent István után a későbbi királyok is használták ezt a jogot, ebből következően az elbirtoklás esete áll fenn, hiszen a pápa nem tiltakozott sok évszázadon keresztül e jog használata ellen. (*Ratione legitimae prescriptionis*)
4. Hivatkozással Zsigmond német-római császár által vezetett konstanzi zsinatra kijelenti, hogy a zsinat a magyar király részére az egyházi javadalmak adományozására vonatkozóan szabadságot hagyott, s ezt esküvel és kiadott bullával is megerősítette. (*Ratione corroborationis*)

Mindezek alapján Werbőczy levonta a következtetést: „a pápa e mi országunkban a megüresedett egyházi javadalmak adományozása tekintetében semmi joghatóságot nem gyakorol, a megerősítés hatalmán kívül.”¹⁹ Ezzel gyakorlatban bevezette a jogrendbe a prezentáció fogalmát.

Werbőczy érvelése nem pontos, különösen azért, mert a magyar királyok évszázadokon keresztül nem, vagy csak marginálisan használták a főkegyúri jog adta lehetőségeket, a püspökök, illetve egyéb előljárók választása általában *electio canonica* által történt. Werbőczy

¹⁸ CSIZMADIA Andor (1952): 303.

¹⁹ MEZEY Barna (2003): 215.

politikai érdekeiből egy a gyakorlatban nem, vagy ritkán használt, nem igazán tisztázott jogalapra hivatkozva, egy olyan bullára épít, amely joghatása kétséges,²⁰ hiszen a konstanzi zsinaton kiadott bulla nem beszélt konkrétan a kegyúri jog teljes egészében történő átengedéséről, viszont tény, azt nem is zárta ki teljes egészében, mely mondhatni joghézagot a későbbi uralkodók saját érdekükben fel is használtak. Az Apostoli Szentszék viszont ezzel a megközelítéssel szemben folyamatosan kifogást emelt, kijelentve, hogy maximum azt tudják elfogadni, hogy a magyar király a megüresedett püspöki vagy érseki címekre bizonyos személyeket megnevezzen (*nominatio*), illetve bemutasson (*presentatio*), a pápa pedig ezeket a jelölteket, esetlegesen, saját döntése alapján kinevezheti (*praeconisatio*) az egyes egyházak élére. Viszont mindaddig, amíg ez a pápai kinevezés meg nem történik, addig az illető nem nevezhető püspöknek.

II.3. Főkegyúri jog a Habsburg uralkodók alatt

Az „apostoli királyi” cím 1521-ben bukkan fel újra, melyet 1627-től esetenként használtak is a magyar uralkodók.

Fontos megjegyezni, hogy 1637-től már nem az a fő kérdés, hogy létezik-e ez a jog, hanem kizárólag annak terjedelméről folyt a vita. VIII. Orbán pápa ugyanebben az évben nyilatkozatot adott ki a magyar királyok kegyuraságáról, 1662-ban már bizonyos konkordátumtervezetig is eljutott a kérdés, de ez nem valósult meg. I. Lipót király már nem csak a kinevezés kérdésébe avatkozott be, de lényegében rendelkezett a főpapok végrendeleteinek végrehajthatóságáról, ez által több alkalommal az elhunyt javait magához vonta, kivonva azt az egyházi fennhatóság alól.

1665-ben Giulio Spinola²¹ apostoli nuncius kifogást emelt az ellen, hogy Magyarországon a király által kinevezett püspökök már azelőtt elfoglalták egyházmegyéjüket, s felhasználták javadalmaikat, hogy a pápai hozzájárulás (és püspökökké szentelést elrendelő *breve*) megérkezett volna.²²

Erre hivatkozva 1710-ben az Apostoli Szentszék jegyzékben fejtette azt ki, hogy valóban létezik olyan cím, hogy apostoli király, de ez egyfajta tiszteletbeli cím, semmiféle joghatósággal nincsen összekötve.²³

²⁰ Vö. KOVÁCS Ákos (2017).

²¹ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bspinolgi.html> (2023. 01. 04.)

²² Stolpa József (1941): Adalékok a magyar királyi főkegyúri jog történetéhez (A konstanci bulla). In: Angyal Pál – Baranyay Jusztn – Móra Mihály: 1941 Natter Antal emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. A Szent István-Társulat Főbizománya, Budapest. 1007-1028.

²³ TOMCSÁNYI Lajos (1922): A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésében. Apostol-nyomda részvénytársaság, Budapest, 69.

Állandó használatra XIV. Benedek pápa* jóváhagyásával került sor. Nem sokkal később XIII. Kelemen pápa* 1758. augusztus 19-én kelt „Carissima in Christo filia” kezdetű breve-jében Mária Terézia* királynőnek és törvényes utódainak „*motu proprio et certa scientia*” adományozta az apostoli királyi címet, amelyet aztán minden őt követő Habsburg–Lotaringiai-házból való magyar király viselt.

Mária Terézia széles körben használta a főkegyúri jog intézményét, ő magához vonta a püspöki, valamint a kanonoki kinevezéseket is, illetve új egyházmegyéket (szombathelyi, valamint a besztecebányai, szepességi, rozsnyói, székesfehérvári római katolikus, illetve a munkácsi és nagyváradai görögkatolikus) alapított. Ezt a gyakorlatot, *de facto* Vatikán tudomásul vette, s egészen IV. Károly királynak az uralkodói jogok gyakorlásától való visszavonulásáig elfogadta. Gyakorlatban a király kinevezte az adott személyt egy egyházmegye (illetve azzal egyenértékűnek tekinthető terület élére), s ezt a döntést a pápa megerősítette, vagy – sokkal ritkább esetben – elutasította a kinevezést. Bár a rendszer többnyire jól működött, de azért voltak problémás esetek, mint például a Szentszék Illyés András²⁴ kinevezését erdélyi püspöknek azért utasította (először) vissza, mert azt I. Lipót nem, mint erdélyi fejedelem, hanem mint magyar király terjesztette elő (tehát kvázi formai hibásan), Telekessy István²⁵ egri püspök eltávolítását (személye a Rákóczy-féle szabadságharcban kompromittálódott), hiába akarta mind a király, de még az esztergomi érsek is elérni, őt a pápa mégsem mozdította el.

Mária Terézia utóda II. József* teljesen más egyházi struktúrát szándékozott kialakítani, királyi patronátust az egyházi élet minden területére: a dogmák, hitelvek, zsinatok kihirdetésére, szertartás-, ünnep- és böjti rend szabályozása kérdésére ki kívánta terjeszteni. I. Ferenc király 1804-ben, VII. Piusz pápa hozzájárulásával megalapította a kassai és szatmári püspökséget, valamint az egri püspökséget érseki rangra emelte.²⁶

1848-ban a III. törvénycikk új miniszteri közigazgatási rendszer alá rendelte az egyházzal kapcsolatos ügyeket, a XX. törvénycikk pedig kimondta minden vallás egyenlőségét és megszüntette a katolikus vallás államvallás mivoltát. A XX. törvénycikk alapján kellett és lehetett volna létrehozni egy alkalmas katolikus autonómiát. Kezdetben a király a főkegyúri jogokat személyesen gyakorolta, majd később egy *commissio ecclesiastica* útján a

²⁴ KOLLÁNYI Ferenc (1900): Esztergomi kanonokok, 1100-1900., Esztergomi Főszékesegyházi Káptalan 305-306, 314-317.

²⁵ Vö.: Telekessy István, Magyar katolikus lexikon I–XV. Főszerk.: Diós István; szerk.: Viczián János. Budapest: Szent István Társulat. 1993–2010.

²⁶ Az egri főegyházmegye rövid története, <https://www.egriersekileveltar.hu/index.php/hist%C3%B3ria/az-egri-f%C5%91legyh%C3%A1zmegye-r%C3%B6vid-t%C3%B6rt%C3%A9nete> (2021. 06. 28.)

felekezetiileg semleges állam minisztériuma gyakorolta volna. Ezen tervek a forradalom és szabadságharc bukásával nem valósultak meg.

Ferenc József* 1855-ben lemondott a főkegyúri jog gyakorlásáról (igaz, ekkor még nem volt magyar királynak tekinthető, hiszen nem koronázták meg), de ezt a döntését felülbírálván – jóval szűkített jogkörben – használatát 1867-ben, a kiegyezéskor visszaállította. A főpapi kinevezések ettől kezdve a mindenkor magyar kormány előterjesztése alapján történtek, s a vallás-és közoktatásügyi minisztérium a kérdésben széles hatáskörrel bírt.²⁷

Komolyabb törésként figyelhető meg Simor János* esztergomi érsek 1891. január 23-án bekövetkezett halála után az új ordinárius kinevezésének folyamata.²⁸ Az állam Samassa József* egri érseket látta volna szívesen az esztergomi székhelyben, aki többek között azért is volt szimpatikus a hatalomnak, mert támogatta az 1868. évi LIII. törvényt, amely kimondta, hogy a gyermekeket, nemük szerint, az adott nemű szülő vallása szerint kell megkeresztelni, szemben az addigi gyakorlattal, mely kötelezte a nem katolikus szülőt reversalis adására. Ez az engedmény komoly konfliktusokat okozott a püspöki karon belül. A minisztérium (Ferenc József egyetértésével) röviddel Simor halála után jelezte Vatikánnak, hogy a jelölt Samassa, de hamarosan kiderült, hogy ehhez a Szentszék egyáltalán nem hajlandó hozzájárulni. Végül a magyar állam visszakozott, s elfogadta Róma jelöltjét, Vaszary Kolost*, akit az uralkodó névleg 1891. október 27-én nevezett ki esztergomi érseknek, miután a pápa megerősítése megérkezett. Ez a nagyjából nyolc hónap jól rávilágít arra, hogy míg korábban a magyar király jelöltjeit szinte vita nélkül megerősítette a pápa, ekkor már hosszas diplomáciai egyeztetésre volt szükség, melyből végül a Szentszék jött ki „győztesen”.

Az utolsó hagyományos alkalmazása a főkegyúri jognak 1912-ben zajlott le, amikor is a Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegyét 1912. május 6-án megalapította Ferenc József király, és ugyanazon év június 8-án kanonizálta X. Piusz pápa* Christifideles Graeci kezdetű bullájával.²⁹

²⁷ Vö. SZIGETI Endre: Az egyház és az állam jogviszonyának történeti háttere, in *Vigilia*, (1973) 6/373-181.

²⁸ A kérdéssel bővebben foglalkozik: SALACZ Gábor (1936).

²⁹ *A Hajdúdorogi Egyházmegye Alapító bullája*. In: <https://hd.gorogkatolikus.hu/rolunk-a-hajdudorogi-egyhazmegye-alapito-bullaja> (2022. 11. 04.)

III. Az átmeneti időszak (1918-1920)

Az I. világháború vége és Horthy Miklós* kormányzóvá választása közötti időszak egyfajta szomorú, véres, átmeneti időszakként tekinthető a magyar történelemben. 1918. október 31-én a harmadik Wekerle*-kormány felmondta az 1867-ben létrejött államszövetséget az Osztrák Császársággal, így gyakorlatilag több évszázad után először létrejött a független magyar állam. Az új állam létét alapjaiban fenyegette a későbbi trianoni-egyezményekben lefektetett új államok és államhatárok rendszere, melyek egyházi szempontból is káoszt okoztak, hiszen a legtöbb egyházmegye komoly területi, anyagi és személyi veszteséget szenvedett el.³⁰

Az önálló magyar állam létrejöttének, és az esetleges jobb tárgyalópozíció kialakításának a vereség utáni magyar belpolitikai helyzet sem kedvezett, egyházi téren sem. A forradalmi zűrzavarban számos próbálkozás volt arra, hogy a korábbi állam és egyház közötti kapcsolatok legalább minimálisan megmaradjanak. A Károlyi-féle kormányzat idején nem ütközött akadályba az a kérdés, hogy a Bécsbe akkreditált apostoli nunciussal, Teodoro Valfrè di Bonzoval* a kapcsolatok fennmaradjanak. Noha Bonzo nem lett akkreditálva az új magyar államhoz, viszont *de facto*, a Budapestre akkreditált nuncius megérkezéséig³¹ ellátta az ügyek intézését. Az Apostoli Szentszék, valamint a magyar püspökök többsége úgy gondolta, hogy – megegyezően az 1917-ben életbelépett Egyházi Törvénykönyv (CIC) vonatkozó szakaszaival³² – valamint a királyság megszüntetésével – a főkegyúri jog végleg megszűnt, mivel az konkrét személynek (funkciónak) adott privilégium volt, azt kiterjeszteni nem lehet, valamint az állam ilyen beavatkozása csorbítaná a pápa jogát a szabad püspökkinevezésre. Ezt az álláspontot képviselte – többek között – Majláth Gusztáv Károly* erdélyi püspök, aki hosszú vitákat folytatott Persián Ádámmal*, aki ferences szerzetesnövendékből lett a katolikus egyházi ügyek kormánybiztosa, majd miniszteri biztos.

Persián a főkegyúri jogot fenntartó álláspontját két gyakorlati okra alapozta.³³ Az egyik, hogy a főkegyúri jog léte (mely egy majdnem ezer éves folyamatosan fenn álló jogviszony) a békeszerződésnél komoly indokként eshet latba, és ennek érdekében védte körömszakadtáig

³⁰ Vö. GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945, II/2. Trianon egyházkormányzati következményei*, in <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/index.html> (2020.05.11.)

³¹ Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 1920. augusztus 10-i kinevezése után, ugyanazon év októberében foglalta el budapesti szolgálati helyét.

³² Vö.: Egyházi Törvénykönyv 67. kánonja is: *Privilegium ex ipsius tenore aestimandum est, nec licet illud extendere aut restringere.* (A kiváltságot úgy kell értelmezni, ahogy van és nem szabad azt kiterjeszteni, vagy megszorítani), illetve a 329. kánon 2. szakasza: *Eos libere nominat Romanus Pontifex.* (Őket [a püspököket] szabadon nevezi ki a római pápa.) in: 1917 *Codex Iuris Canonici*, <https://www.jgray.org/codes/cic17lat.html> (2022. 10. 27.)

³³ Vö.: PERSIÁN Ádám: *Katolikus autonomia*, in: *Aurora*, 1920.05.15. 46-49.

azt az álláspontot, hogy ez a magyar államot illeti függetlenül a köztársaság kikiáltásától.”³⁴ A másik ok pedig a reformok kérdése volt, hiszen ha (élve a kinevezés jogával) olyan püspököt sikerülne kinevezni, aki „az alsópapság oldalán áll”, akkor a lelkipásztorkodó papság ez által jobb megbecsülést szerezhet. Céljai elérése érdekében mellette állt az 1918 novemberében létrejött, s bizonyos szinten egyre jobban radikalizálódó (budapesti) Papi Tanács.³⁵

A főkegyúri jog kérdésével az Apostoli Szentszék, azon belül is az un. Rendkívüli Ügyek Osztálya is hosszasan foglalkozott.³⁶ Az egyértelművé vált, hogy a két fél, tehát az állam és a Szentszék között a kérdésben nem is tud egyetértés létre jönni, hiszen a felek fő célja jelentősen eltért. Az állam továbbra is magának kívánta a főkegyúri jogot, míg Vatikán, valamint a Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) az ekkor már hatályban lévő Egyházi Törvénykönyv kitételei alapján, a kérdésben teljes önállóságra, maximum egyfajta előzetes, de semmiképpen nem kötelező érvényű egyeztetésre törekedett. Az 1919. március 6-i minisztertanács döntése értelmében Vass János* vallásügyi miniszter március 7-én a bécsi nunciushoz látogatott, ahol a felmerült egyházpolitikai kérdésekben egy pro memoriát hagyott, amelynek lényege a főkegyúri jog gyakorlása, valamint a papság, illetve a felsópapság állam iránti hűségesküje volt.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Osztálya először (a beérkezett jelenések alapján) 1919. február 2-án foglalkozott a kérdéssel, s négy témát érintve:

1. Milyen álláspontot alakítson ki a Szentszék Magyarország és a szomszédos (ekkor létrejövő) országok területi igényeivel kapcsolatban?
2. Milyen intézkedéseket kell tennie a magyar egyházi helyzettel kapcsolatosan, különösen az autonómia, az egyházi alapok és a klérius (különösen az alsópapság) viselkedésével kapcsolatosan?
3. Mi legyen a Szentszék álláspontja a főkegyúri kérdésben?
4. Milyen instrukciókat adjon az esedékes pannonhalmi főapátválasztás kérdésében az apostoli nunciushoz?³⁷

³⁴Vö. TENGYELY Adrienn (2018); TENGYELY Adrienn (2019): 271-284.; valamint SALACZ Gábor (2002): 11.

³⁵ Vö. TENGYELY Adrienn (2007): Papi tanács, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (2007) 3-4/1-68.

³⁶ A kérdéssel hosszabban foglalkozik: TENGYELY Adrienn (2015): 189–199., valamint KLESTENITZ Tibor (2017): 337–360.

³⁷ Hajdú Tibor Vendel főapát 1918. október 21-én elhunyt, s ekkor a Bencés Kongregáció kérte a király képviselőjének kiküldését, de az államforma megváltozott, ettől függetlenül a regnáló hatalom kijelölte a képviselőt. A helyzet tisztázása érdekében Jándi Bernardin, a pannonhalmi kormányzó prior kérte a Szentszék a helyzet tisztázására. Ő azt a javaslatot tette, hogy átmenetileg minden maradjon a régiben, a képviselő vehessen részt az ülésen, mivel így a jó kapcsolat az állammal megmaradhat. Pietro Gasparri államtitkár a főapát választás elhalasztása mellett döntött, majd 1919. február 7-én megtiltotta az államhatalom képviselőjének részvételét. Végül az új főapátot Bárdos Remiget 1920-ban választották és iktatták be.

A bíborosokból álló tanács arra az álláspontja jutott, hogy a monarchia megszűntével lényegében főkegyúri jog is megszűnt,³⁸ bár azon voltak viták, hogy ez a megszűnés vajon visszavezethető-e már az 1868-as Ausztriával kötött konkordátum felmondására, vagy pedig – mivel Magyarország ekkor nem gyakorolhatta alkotmányos jogait – ez erre a kérdésre nem érvényesíthető. Bár a konkordátum Magyarországon soha nem volt törvényi erőre emelve, de ugyanakkor *de facto* mégis használatban volt 1918-ig.³⁹ Ez alapján az új főpapokat a pápa a mindenkori magyar király előterjesztésére nevezte ki, pápai megerősítés után, ami lényegében a prezentációs jogot jelentette.

A helyzet 1920. márciusára gyökeresen megváltozott, mivel IV. Károly lényegében lemondott a kegyúri jogainak gyakorlásáról, bár az nem teljesen egyértelmű, hogy ezen a főkegyúri, vagy a magánkegyúri jogokat értette, ennek pontos tisztázása a király haláláig nem történt meg. A Szentszék célja egyértelmű volt, mindamellett, hogy az egyes esetben igyekezett minden körülményt megvizsgálni és annak fényében meghozni a döntéseit, mégis globálisan gondolkodott, így püspökkinevezések terén mindenhol általánosan érvényes szabályozást igyekezett bevezetni, még abban az esetben is, ha ez a korábbi gyakorlattal szemben állt.

A kérdés ekkor kifejezetten aktuális volt, mivel a váci püspöki szék ekkor megüresedett,⁴⁰ s mind a két fél a saját érdekeit szerette volna érvényesíteni. A konfliktus a MKPK jelöltjei, köztük a későbbi püspök Hanauer Á. István*, valamint Károlyi*-kormány jelöltje Hock János*, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke között élesedett ki. Hock a magyar püspökök (és a Szentszék) szemében vörös posztó volt, s személye szóba sem jöhetett. Károlyi Mihály köztársasági elnök viszont azt szerette volna, ha a Szentszék elismeri az új magyar államfőnek, vagyis a köztársasági elnöknek a főkegyúri jogát. A tárgyalások nem vezettek eredményre, valamint nem sokkal később Károlyit a kommunisták eltávolították a hatalomból. A Szentszék a Forradalmi Kormányzótanácsot nem ismerte el törvényes kormánynak, de a Tanácsköztársaság vezetése sem foglalkozott a püspöki kinevezésekkel. A proletárdiktatúra deklarálta az állam és az egyházak elválasztását, a vallást magánügynek nyilvánította és az egyházakat a szorosan vett hitbuzgalmi térre korlátozta, nem egyszer brutális eszközökkel.

³⁸ S.RR.SS. Rapp. Sess. 1919, Sessione 1225, „Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii. Ungheria. Interessi religiosi. Gennaio 1919”. Vö.: TÓTH Krisztina (2020): Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban. *Egyháztörténeti Szemle*. 21 (2). 72-93.

³⁹ ADRIÁNYI Gábor (1993): Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai. *Világtörténelem* 15 (1993) ősz-tél. 45–51.

⁴⁰ Csáky Károly váci püspök 1919 februárjában halt meg.

A Szentszék 1919 májusában a bécsi nunciuson keresztül felkérte Csernoch János* esztergomi érseket és Rott Nándor* veszprémi püspököt, hogy terjesszenek fel egy listát, alkalmas jelöltekkel. Ez nyolc főt tartalmazott, közülük – bécsi nunciusi javaslatra – a pápa végül Hanauert választotta ki, s nevezte ki váci püspöknek, figyelmen kívül hagyva a magyar állami hatóságok kívánságait.⁴¹

A kinevezési bulla 1919. szeptember 19-én érkezett Vácra, de az új püspököt nem székhelyén, hanem 1919. október 5-én Veszprémben szentelték fel, s nem a szokásjog szerinti esztergomi érsek, hanem a veszprémi püspök. A Tanácsköztársaság bukása utáni magyar kormány azonban az eljárást barátságtalan gesztusnak tartotta. Felmerült, az is, hogy a püspöki javadalmat – amely felett az állam rendelkezett – nem adják át Hanauernek. Végül Csernoch közbenjárására és külpolitikai megfontolásokból a kormány engedett azzal a feltétellel, hogy ez a beiktatás nem lesz precedens.

⁴¹ Vö.: LÉNÁR Andor (2017).

IV. A Horthy-korszak

IV.1. A kormányzó és a főkegyúri jog

Az őszi forradalom, valamint a Tanácsköztársaság ideje után Magyarország területét a kisantant államok és – kis részben – Franciaország seregei szállták meg, majd 1920 januárjában általános választásokon alakult meg a Nemzetgyűlés.⁴² A nemzetgyűlés döntése alapján Magyarország államformája továbbra is királyság maradt, a forradalmak alatt hozott döntéseket pedig teljes egészében semmisnek mondták ki, valamennyi ez időszak alatt hozott törvényt, rendeletet, határozatot töröltek, s visszaállították a korábbi szabályokat. Mivel a királyi trón betöltött volt,⁴³ de a király visszavonult az ügyek intézésétől, 1920. március 1-jén kormányzót választottak, Horthy Miklós* személyében. Horthy államfői jogköre valamivel korlátozottabb volt, mint az uralkodóé, így például nem gyakorolhatta a főkegyúri jogot, valamint nem adományozhatott nemesi tisztséget.⁴⁴ Ez utóbbit a vitézi rend megalapításával pótolni lehetett, de a főkegyúri joggal kapcsolatosan számos kérdés felmerült.

1920 után – bár legtöbbször a magyar kormány politikai akaratának és az egyházi vezető réteg javaslatainak figyelembe vételével – a pápa nevezte ki a főpapokat, bár erre az egyeztetésre az Egyházi Törvénykönyv alapján semmiféle kötelezettsége nem volt a Szentszéknek, még a CIC-ből szintén kiolvasható szokásjog sem, hiszen annak felétele, hogy a szokásnak hosszú ideje változatlanul fenn kellett állnia, ez pedig ebben az esetben nem volt elmondható. Horthy a fenti tárgyalások után sem – mint emlékirataiból is kiderül⁴⁵ – tartotta szerencsésnek, különösen a püspöki kar tagjainak nagy vagyon feletti rendelkezése és politikai befolyása miatt, hogy mint kormányzó nem rendelkezett a főkegyúri jogkörrel.

Az újonnan létrejött kormányzói jogkör, illetve az ennek kereteit szabályozó 1920. évi I. tc. 13.§-a egyértelműen csak a kinevezési jogkörre koncentrált, tehát azt mondja ki, hogy a kormányzónak nincsen joga egyházi elöljárót kinevezni, vagy elmozdítani, de a főkegyúri jog további részeiről, miszerint a (korábbi) királynak joga volt egyházszerkezeti változtatásokat is végrehajtani nem beszél. Ez alapján elvben az egyházszerkezeti változtatások elképzelhetőek

⁴² Ez az időpont csak az akkor már felszabadult területekre érvényes, a később felszabaduló tiszántúli, illetve baranyai területeken más időpontban volt választás.

⁴³ IV. Károly lemondása már csak azért sem lehetett törvényes, mivel az 1867. évi III. tc. alapján a király lemondása csak akkor léphetett életbe, ha azt a törvényhozás elfogadta. Ilyen nyilatkozat pedig nem született.

⁴⁴ Ezen felül a törvényszentesítési jogot is elvonták, bár meghagyták a lehetőséget, hogy kifogás esetén az adott törvényt visszaküldje a Nemzetgyűlésnek.

⁴⁵ Lásd: HORTHY Miklós (1990): 140.

lettek volna, de ehhez mégis szükség lett volna a pápa hozzájárulására.⁴⁶ Ebből következően – amennyiben a magyar jogi szabályozás nem lett volna akadály – akkor sem lehetett volna jogszerűen élni a főkegyúri joggal, hiszen ahhoz Vatikán beleegyezése lett volna szükséges.⁴⁷

IV.2. Vatikán álláspontja

A kérdés több alkalommal is felmerül a Horthy-korszak idején, s lényeges kérdésként jön elő a Vatikán és a Magyar Állam közötti diplomáciai kapcsolatok felvételének idején, s azt követően is. Vatikán azzal a nem titkolt szándékkal is vette fel a kapcsolatokat Magyarországgal, s nevezte ki első nunciusát, Schioppa* érseket, hogy a közvetlen tárgyalásokkal lehetőség lesz megszabadulni a főkegyúri jog történelmi intézményétől.⁴⁸

Az új nuncius követutasításában ez a téma konkrétan is szerepel: *„A pápa követének az egyházmegyék helyzetének rendezését, az egyházi javakat és azok kezelését, az egyházi javadalmak betöltését, és a főkegyúri jog gyakorlásának kérdését kellett fokozottan tanulmányoznia.”*⁴⁹

A korábban már említett bíborosi bizottság ebben az időszakban több alkalommal is vizsgálta a kérdés történeti háttárát, többek között vizsgálták Werbőczy Tripartiumának négy jogi argumentumát, melyet korábban már ismertettem, melyet nem talált elfogadhatónak és kellő jogalapnak.

Összességében a bizottság némileg dodonai döntést hozott, miszerint az államforma még ha ekkor újra királyság is, de ez nem elég, ugyanis ez a jog egy személyes privilégium, tehát csak akkor gyakorolható, ha van király – amely funkció ekkor nem volt betöltve.⁵⁰ Tehát hagyott egy kiskaput, mely a kérdés jövőbeli rendezésére hagyott esélyt.

A kérdés a két világháború között először Békefi Remig* zirci ciszterci apát halála után merült fel. A korábbi gyakorlat szerint ebben az esetben kormányzati megbízott vett részt az ülésen, ahol a választó, szerzetesi konventnek három jelöltet kellett bemutatniuk, akik közül az uralkodó döntötte el ki legyen az új apát. Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius 3099. sz. jelentése beszámol arról, hogy a jelen helyzetben a kormányzat teljes egészében a szerzetesekre bízta a választást, de Klebelsberg Kuno* kultuszminiszter kijelentette, hogy „a

⁴⁶ Vö.: MOLNÁR Kálmán (1929): 637.

⁴⁷ Vö.: Uő. 645.

⁴⁸ Vö. HAMERLI Petra (2020): 16.

⁴⁹ HAMERLI Petra (2020): 17., valamint TÓTH Krisztina (2015): 85–105.

⁵⁰ A Rendkívüli Ügyek Osztálya később 1922. júliusában tárgyalta a kérdésről, s ekkor fogadták el a politikai vétó lehetőségét.

választásnak ez a módja nincs hatással a főkegyúri jog kiváltságaira, amelyek a kormány szerint az említett apát választása esetében is az apostoli királyt illetik.”⁵¹ Más kérdés, hogy később 1935-ben a csornai apát kinevezésekor ezt érvényesíteni is akarta az állam – sikertelenül.

Ez alapján kijelenthető, hogy a magyar állam, *de facto* tudomásul vette a helyzetet, de ragaszkodott ahhoz, hogy ez csak egy átmeneti, mondhatni ideiglenes intézkedés, amely később meg fog szűnni, s a „rend” vissza fog állni.

Az apátnál jóval nagyobb hatalommal és jóval nagyobb jövedelemmel járó püspöki kinevezés körül 1923-1924 fordulóján volt a Szentszék és a magyar állam között vita. 1923. február 18-án elhunyt Várady Lipót Árpád* kalocsai érsek.⁵² Az egyértelmű volt a vatikáni vezetés részére, hogy a kinevezésbe nem kíván befolyást engedni (ehhez elég volt az Egyházi Törvénykönyvre hivatkozni), viszont a magyar államnak is volt ütőkártya a kezében, hiszen az egyházi beneficiumok vagyionkezelését, a főkegyúri jog alapján a király nevében a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolta korábban, s ennek a jogának a kormány minden erejével érvényt akart szerezni. Bár Horthy Prohászka Ottokárt* látta volna szívesen az érseki székhelyben, s ennek hangot is adott, Vatikán viszont Zichy Gyulát,* korábbi pécsi püspököt nevezte ki kalocsai adminisztrátorrá, illetve később érsekké.⁵³ A személy körüli vita rövidesen megoldódott, viszont egy újabb komoly probléma merült fel, A vita a hűségeskü letétele körül zajlott, melynek letételét Zichy – részben legitimista álláspontja, részben pedig a kormányzó protestáns vallása miatt – megtagadott, s a kérdésbe Schioppa nunciust is bevonta. Fontos megjegyezni, itt nem arról volt szó, hogy az állam engedi-e kinevezni a pápa által az új kalocsai érseket, hanem az, hogy a világi javadalmaikat hajlandó-e átadni az új kinevezettnek. Ez alapján jelentette ki Tomcsányi Lajos SJ*, hogy az, hogy az állam valamiféle követelményt állít (ebben az esetben a letett hűségesküt) a javadalom birtokba adásának feltételeként, az szemben áll az 1917-es Codex Iuris Canonici 1518-as kánonjával, valamint Zichy adminisztrátori kinevezésének bullájával, amely teljes jogkörű (így a javadalmakat is magába foglaló) kinevezésről beszél.⁵⁴ Noha Pietro Gasparri* államtitkár Schioppán keresztül jelezte Zichynek, hogy az eskü letételének nem látja akadályát, abban az esetben, ha az eskü

⁵¹ Vö.: *Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925.* Szerk.: SOMORJAI Ádám OSB, Budapest, METEM. 171.

⁵² A témával bővebben foglalkozik: TÓTH Krisztina (2020b): A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok*. 154 (2020) 4. szám, 855–880.

⁵³ Vö. „Nehéz időben dönteni kell”, *A veszprémi püspökség a második világháború idején.* Szerk.: KARLINSZKY Balázs, VARGA Tibor László. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye, 2016.

⁵⁴ Vö. FEJÉRDY András (2015): 107-126.

szövege megfelel az 1855-ös osztrák konkordátum 20. cikkelyében⁵⁵ megfogalmazott szövegnek, de az ügy tovább húzódott, hiszen egy alapvető kérdésben, az esküt kivevő személyében nem volt egyetértés. A konkordátum, illetve a korábbi gyakorlat alapján az esküt az uralkodónak kellett letenni, a magyar állam viszont ragaszkodott ahhoz, hogy azt az államfő vehesse ki. Emellett magyar állam azt is elvárta, hogy a kinevezett kvázi fogadja el az állam azon törvényeit is, amelyek esetlegesen ellentétesek a katolikus egyház elvárásaival. Végül hosszas, majd egy éves vita, s több eskü-változat után sikerült ezt az kérdést, az interregnum idejére megnyugtatóan rendezni, gyakorlatilag úgy, hogy ebben is – mint szinte minden szinten – a Szentszék akarata érvényesült.

A személyek ügyében Vatikán annyi engedményt tett, hogy tudomásul vették, ha egy jelölt ellen a magyar kormányzat úgymond politikai vétóval él, de fenntartották a jogot, hogy ezt a vétót akár figyelmen kívül hagyhassák. Ez gyakorlatban azt jelentette, hogy a Szentszék, hosszú évszázadok után először semmi nem kötelezte az állam akaratának bármiféle figyelembevételére.

IV.3. Az egyszerű megállapodás

Klebelsberg Kuno vallás-, és közoktatási miniszter 1926-ra erősen nehezményezte, hogy Vatikán gyakorlatilag a magyar kéréseket a püspökök kinevezése tekintetében lényegében semmibe veszi, majdhogynem egy szintre helyezve a magyar államot a vallással ellenséges államokkal. Ezért Serédi Jusztinián^{*} (aki ekkor még egyházjogászként Rómában tartózkodott) keresztül felvette a kapcsolatot Pietro Gasparri vatikáni államtitkárral egyfajta megállapodás előkészítése céljából.

Zadravecz^{*} tábori püspök kényszerű lemondása,⁵⁶ illetve utódának kinevezése,⁵⁷ valamint Serédi Jusztinián esztergomi érseki kinevezése tekinthető a megoldás keresésének katalizátorának,⁵⁸ hiszen utóbbit a Szentszék a magyar állam ellenkező véleménye alapján nevezte ki,⁵⁹ annak ellenére, hogy Klebelsberg Kuno megállapodott Pietro Gasparri vatikáni államtitkárral, a Szentszék kormányzatának vezetőjével arról, hogy a magyar államnak

⁵⁵ Vö. ADRIÁNYI Gábor: 77-87.

⁵⁶ Valamint Zadravecz István OFM tábori püspök kényszerű lemondása, melyben szerepet játszott, a frankhamisítási botrány, valamint hogy viszonya a magyar kormánnyal rendkívüli mértékben megromlott.

⁵⁷ A kérdéssel kapcsolatosan lásd bővebben: SALACZ Gábor (2002): 101-122.

⁵⁸ Vö.: KRIZSÁN Bálint (2020): Serédi Jusztinián esztergomi érsek politikai szerepvállalása a II. világháború éveiben, In: *Újkor.hu*, <http://ujkor.hu/content/seredi-jusztinian-esztergomi-ersek-politikai-szerepvallalasa-ii-vilaghaboru-eveiben> (2022. 10. 24)

⁵⁹ Vö.: SALACZ Gábor (2002): 123-145.

lehetősége lesz javaslatokat tenni a megüresedő főpapi pozíciók betöltésére, s ez jogot biztosít a kormánynak politikai és egyéb kifogást tenni.

Az egyszerű megállapodás⁶⁰ (vatikáni szóhasználatban: *intesa semplice*) szabályozta a tábori püspök és a megürült egyházmegye püspökének kinevezését, amely azonban nem vonatkozott az apostoli kormányzók, a címzetes érsekek és püspökök, valamint a segédpüspökök kinevezésére. A Vatikán a kinevezés előtt bizalmas „*beszélgetéseket*” folytat a kormánnyal, amely a Vatikán jelöltjével szemben politikai és magánjellegű ellenvetést vethet fel. A félreértések elkerülése végett a megállapodást május 10-én Gasparri államtitkár írásba foglalta és jegyzékben közölte Verseghi Nagy Elek* vatikáni magyar követtel.⁶¹ A követ észrevételezte, hogy a március 24-i megegyezés (a magyar követség szóhasználatában *accordo*, tehát szerződés) és a jegyzék néhány pontban eltér egymástól. A megegyezés után a kinevezések jogi gyakorlata nem sokban különbözött a főkegyúri jog század eleji gyakorlatától: eleinte a külügyminiszter szóban közölte a nunciussal a kormány jelöltjeit, azután a neveket egy lapra felírva átadta a nunciusnak. 1939-ben ez úgy módosult, hogy a külügyminiszter jegyzékben közölte a jelöltek nevét, de nem használta a prezentálásnál szokásos frazeológiát.⁶²

Fontos megjegyezni, hogy ez nem két állam közötti egyezmény volt, hanem a Szentszék szóban közölte engedményeit, amelyet a magyar állam képviselője köszönettel tudomásul is vett.⁶³ A megállapodás eltérő értelmezése, miszerint azt a magyar állam kötelező jellegű szerződésként, Vatikán viszont a jó szándékot bizonyító megállapodásként kezelte, a későbbiekben jelentett vitaalapot, viszont megállapítható, hogy ez alapján 1933-ban a győri püspöki szék betöltésekor már bizonyíthatóan volt titkos egyeztetés az Apostoli Szentszék, illetve a részben azt képviselő hercegprímás, valamint a magyar kormány között.

1937-ben jól nyomon követhető, a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye új püspökének kinevezése körüli tárgyalás. Giuseppe Pizzardo* érsek, az Apostoli Szentszék Államtitkárságáról utasította Angelo Rotta* nunciust, hogy tudja meg, milyen elvárásai vannak a magyar államnak az új püspök személyével kapcsolatban, s kezdjen óvatos információgyűjtésbe az ez alapján jelölt két személlyel kapcsolatosan. Az egyik a későbbi „nyertes” Dudás Miklós*, a bazilita rend magyarországi tartományfőnöke,⁶⁴ a másik az ekkor már püspöki címmel rendelkező Amerikában élő Takács Bazil* volt. Rotta jelezte a

⁶⁰ A kérdésről bővebben: GERGELY Jenő (1996b).

⁶¹ A megállapodásról szóló bíboros államtitkári feljegyzést a II. számú mellékletben közlöm.

⁶² Vö.: Eseménytár, 1927. március 27.

⁶³ Vö. CSIKI Balázs (2018): 131.

⁶⁴ Vö. FÖLDVÁRI Katalin (2019): Sorsfordító bazilita szerzetesek a kommunista diktatúrában. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 2019/1-4. 190-205.

Szentszéknek, hogy *a kialakult gyakorlat* szerint a magyar kormánynak két hónapja van megnevezni jelöltjeit, melyet a kormány december 17-én meg is tett, a fenti két pap személyében. A magyar vezetés kijelentette, hogy mind a két személy számára elfogadható. Rotta azzal a kitéttel juttatta el a listát Rómába, hogy kijelentette, véleménye szerint a Szentszéknek szabadon lehet döntenie, ő maga mindössze annyit kér, hogy a döntést időben hozzák tudomására, hogy a kormányzat felé közvetíthesse azt, ne történjen olyan, hogy a kormányzat (vagy, mint Virág Ferenc* pécsi püspök esetében maga a jelölt)⁶⁵ az új kinevezett nevét a sajtóból tudja meg. Végül – noha egy ideig Takács Bazil tűnt esélyesnek, de egy vele kapcsolatban felmerült, s soha nem tisztázott pletyka, miszerint apasági per indult ellene – lehetetlenné tette kinevezését, így 1939-ben Dudás Miklós lett az új hajdúdorogi püspök.⁶⁶

1937-ben Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek utazott Rómába, azzal a céllal, hogy az 1927-es megállapodás módosítását elérje. Javaslatára szerint széküresedés esetén a magyar kormány jelölhet három személyt, akit elfogadhatónak tekint, s ezeket felterjeszti a hercegprímáshoz. Ezek közül a hercegprímás kizárja azokat a személyeket, akik valamilyen okból nem felelnek meg a követelményeknek, s erről tájékoztatja a magyar kormányt, aki élhet új jelölt nevével. Megegyezés esetén a hercegprímás felterjeszti a neveket Vatikánnak, amely vagy ezek közül választ (s ebben az esetben a magyar államnak a jelöltet kötelessége elfogadni), vagy más jelöltet nevez meg, de ebben az esetben a kormánynak vétőjoga van. A hercegprímási szék esetében nincsen joga felterjeszteni a kormánynak neveket, viszont van vétőjoga. Hosszas tárgyalások és egyeztetések után Angelo Rotta nuncius közölte Serédivel,⁶⁷ hogy mivel ez a javaslat a prezentációs jog burkolt formája lenne, a javaslatot nem tudják elfogadni. Azt viszont tudomásul veszik, hogy ha a kormány szükségesnek tartja, tárgyaljon az alkalmas jelöltekről, s ezen részt vehet a hercegprímás is, viszont ez semmiképpen nem kötelezi a pápát, a Szentszéknek joga van figyelmem kívül hagyni a megnevezett személyeket, de azért erősen valószínűsíthető, hogy a Szentszék figyelembe fogja venni azokat, noha ígéretet nem tesznek rá. Ezt Serédi – noha gyakorlati okokból nem szívesen fogadta el –, de tudomásul vette.

Serédi tárgyalásaival párhuzamosan Darányi Kálmán* miniszterelnök javaslatot tett a parlamentnek, hogy a kormányzó jogköreit, többek között a főkegyúri jog gyakorlása terén is

⁶⁵ Vö.: TÓTH Krisztina (2020b): 855–880.

⁶⁶ A témával kapcsolatosan bővebben ír: VÉGSHEŐ Tamás: *Az apostoli szentszék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata a két világháború között*, In: FEJÉRDY András (2015). 147-172.

⁶⁷ Serédit szintén bizonyos szinten a kormány ellenkezésével nevezte ki a pápa, mivel a kormány az akkor már 76 éves egri érseket, Szmrecsányi Lajost* szerette volna esztergomi érseknek. Vö. Cesare Orsenigo nuncius 946. sz. jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak, In.: *Dai rapporti politici del nunzio apostolico in Ungheria Cesare Orsenigo 1925-1930 Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930*. Szerk.: Somorjai Ádám OSB. Budapest, METEM, 2021.

terjessze ki.⁶⁸ Indoklásnak Hunyadi János kormányzót hozta fel, akinek ez a joga megvolt.⁶⁹ Véleménye szerint ez azért is fontos lenne, mivel a magyarországi főpapok egyházi státuszuk mellett közjogi státusszal is rendelkeznek, például többségük a felsőház tagja. Ez ellen érvelt Glattfelder Gyula* csanádi püspök, aki kijelentette, hogy főkegyúri jog hiánya nem jelent egyértelmű közjogi hátrányt, s amennyiben a teljes rend helyre áll – tehát, ha lesz megkoronázott király – akkor ez a kérdés is rendeződik.

A korszakot megvizsgálva kijelenthető, hogy sem az 1927-es megállapodás, sem pedig a későbbi tárgyalások nem beszéltek konkrétan a kormányzó személyéről, noha egyértelmű, hogy Horthyval egyeztettek az esetleges széküresedések esetén, s véleményét figyelembe is vették. Noha a kérdés *de iuris* nem volt rendezve, de megvizsgálva a korszak kinevezéseit látható, hogy a Szentszék az 1929 és 1944 közötti kinevezések (16 fő megyéspüspök) közül mindössze öt alkalommal nem vette figyelembe a magyar kormány jelöltlistáját, igaz ebből kettő már az 1943-44 körüli háborús időszakban volt.⁷⁰

⁶⁸ A kérdés felvetését megelőzte 1936. december 2 és 4. között, valamint 1937. április 16-án és 23-án tartott politikai értekezlet, amelyen az összes jelentősebb politikai szervezet részt vett. Ezeken az üléseken a főkegyúri jog gyakorlásáról nem sikerült megegyezni. – Vö. ALBRECHT Ferenc (1937): A kormányzói jogkör kiterjesztése. In: *Az ország útja* (1937) 1(3)/17-22.

⁶⁹ Igaz, ő a kiskorú király helyett volt gyámkormányzó, nem pedig saját jogkörű önálló kormányzó.

⁷⁰ Vö. CSIKI Balázs (2018): 137-138., valamint a részben ez alapján készült 3. számú melléklet.

V. A második Magyar Köztársaság idején (1945-1949)

A Szálasi*-kormány idején nem volt Magyarország területén püspökkinevezés, így a kérés nem merült fel. A háború vége a magyar egyház szempontjából több veszteséget is jelentett. Serédi Jusztinián elhunyt, Apor Vilmos* vértanú lett. Így rövid időn belül két jelentős egyházmegyének, s ezen belül különösen az esztergomi főegyházmegyének a betöltéséről kellett gondoskodni. A helyzetet tovább nehezítette, hogy Angelo Rotta pápai nunciusnak Serédi temetése után el kellett hagynia az országot, mivel a (szovjet vezetés alatt álló) Szövetséges Ellenőrző Bizottság megvonta tőle a diplomáciai jogokat. Mivel Európában ekkor még háború dúlt ezért nagyon megnehezedett Vatikánnal a kapcsolattartás, csak különböző kvázi futárok útján lehetett információkat kapni és adni.⁷¹ Bár ebben a helyzetben fontos lett volna az üresedésben lévő püspöki státuszok betöltése, különösen az esztergomié, a MKPK 1945. május 24-i konferenciáján úgy határozott, hogy javasolja Rómának ennek elhalasztását a helyzet rendeződéséig: *„Ha a kormány akar valamit, próbálja helyreállítani a viszonyt az Apostoli Szentszékkal, és mutasson készséget az egyház ellen elkövetett igazságtalanságok reparálására. Az üresedésben lévő püspöki székek, különösen a hercegprímásnak a betöltése égetően sürgős volna, mégis nem volna-e jó arra kérni az Apostoli Szentszéket, hogy legyen türelemmel, míg a helyzet némileg tisztul, mert valóságos kálváriajárással kezdhethetné csak az új hercegprímás a működését.”*⁷²

A kormány eközben – az esztergomi érseki székkal kapcsolatosan – 1945. május 25-i ülésén összeállította saját jelöltlistáját. Teleki Géza*, vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő sorrendben sorolta fel az előterjeszthető három jelölthelyre szóba jöhető személyeket: Bánáss László*, Márton Áron*, Grósz József*, Czapik Gyula* és Mindszenty József*. Miután azonban Vörös János honvédelmi miniszter a harmadik helyre Kelemen Krizosztom* pannonhalmi főapátot javasolta a felterjesztendőek végső háromfős listájára: Bánáss László, Márton Áron, Kelemen Krizosztom került.⁷³ Az Esztergom érseke végül – elsődlegesen az ekkor kalandos körülmények között kiérkezett Nagy Töhötöm* jezsuita szerzetes javaslatára – Mindszenty József veszprémi püspök lett, kinek kinevezését a magyar állam tudomásul vette.

Az úgynevezett koalíciós kormányzás időszaka alatt öt kinevezés történt:

1. Mindszenty József veszprémi püspököt esztergomi érseknek;

⁷¹ Vö. PETRÁS Éva (2019): 51-67.

⁷² *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között.* Vál., bev., s. a. r. BEKE Margit. Budapest. Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak, Egyháztörténeti források, 2015. 77.

⁷³ Vö.: BALOGH Margit: *Mindszenty József esztergomi érseki kinevezése*, <https://epa.oszk.hu/03300/03366/00098/balogh.htm> (2020. 05. 09.)

2. Bánáss Lászlót veszprémi apostoli kormányzónak, majd később püspöknek;
3. Papp József Kálmánt* győri püspöknek;
4. Rogács Ferencet* pécsi koadjutor (öröklési joggal felruházott) segédpüspöknek;
5. Badalik Bertalan OP*-t veszprémi püspöknek (Bánáss László halála után) nevezte ki a pápa.

Ebben az időszakban, különösen az elején jól kimutatható, hogy Vatikán és a magyar állam is törekedett a kompromisszumra. A kompromisszumkészség célja Vatikán részéről egyértelműen az volt, hogy ez által remélhetőleg helyreáll a diplomáciai kapcsolat. Jó példa erre Bánáss László kinevezése, aki kifejezetten elfogadható volt mind a két fél számára, bár ez inkább gesztus volt az állam felé,⁷⁴ ismerve Bánássnak az új kormány felé való elköteleződését. A többi püspök esetében inkább a Mindszentyvel jellemezhető irányvonal mutatható ki, mely egyre inkább konfrontatívvá vált, majd később elvezetett az állam és a MKPK vezetése (pontosabban Mindszenty József esztergomi érsek) közötti nyílt szakításig.

Közben az is megfigyelhető, hogy a kommunista pártok törekedtek arra, hogy a demokratikus államrendet a szovjeti államstruktúra felé irányítsák, s ezen belül pedig az egyházak felett minél erősebb uralmat vegyenek át. Ehhez paradox módon – noha minden oldalról a korábbi jogrendet, jogkontinuitást fel akarták számolni – igénybe akarták venni a korábbi egyházi szokásokat is, persze ezeket a saját szájuk íze szerint adaptálva, átstrukturálva.

Ennek egyik lépése volt, hogy az 1947. évi XXXIII. törvénycikk⁷⁵ eltörölte a korábbi, un. bevett felekezetek privilégiumait (mely döntés, igaz az un. kiségyházaknak kedvezett), majd az 1949-es alkotmány 54. § (1) és (2) szakasza pedig – a magyar történelemben először – tételesen kimondta az állam és az egyház szétválasztását. Ezzel bár papíron lemondott az állam a főkegyúri, vagy ehhez hasonló jogról, de a gyakorlatban minden eddiginél erősebb beavatkozási módszerek kerültek elő.

⁷⁴ A kérdéssel bővebben foglalkozik: FEJÉRDY András (2018): Bánáss László veszprémi püspök az egyház és az állam közötti megegyezésért (1944-1949)., In: *Századok*. 152. évf. 4., 809-840.

⁷⁵ 1947. évi XXXIII. törvénycikk a bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről

VI. A szocializmus idején (1947-1990)

A magyar katolikus egyház és az állam kapcsolata a szocializmus idején két szakaszra osztható:

1. A nyílt konfrontáció szakasza (1947 – 1964)
2. A kompromisszumokkal történő elnyomás szakasza (1964 – 1990)

A két időszak között egyértelműen az 1964-ben megkötött „részleges megállapodás” tekinthető (ha nem is éles) határként, amely az első komolyan vehető tárgyalás és megállapodás volt az Apostoli Szentszék és a magyar állam között. Ehhez természetesen szükség volt Vatikán álláspontjának a kommunista államokhoz megváltozására, valamint a II. Vatikáni Zsinat egyházfelfogásának átalakulására is.

VI.1. A nyílt konfrontáció szakasza (1947 – 1964)

A magyar állam – a kommunista berendezkedéssel egy időben – egyértelműen az egyház, az egyházak háttérbe szorításáért küzdött. Alapjába véve tudomásul vette, hogy a főkegyúri jog hagyományos módon történő gyakorlására nincsen lehetőség,⁷⁶ de semmiképpen nem kívánt arról lemondani, hogy számára megfelelő vezetőket állítson az egyházi státuszokba, akár a püspöki, akár – később – a plébániai szinten is. Ennek módja az évek során többször is változott. 1951-ben felmerült annak lehetősége, hogy törvényerejű rendeletet alkotnak, melyben deklarálják, hogy a több évszázados jogszokást, miszerint a főkegyúri jog egy több évszázados közjogi jogosítvány, továbbra is életben lévőnek tekintik, s azt az állam, konkrétan az Elnöki Tanács gyakorolja, a Magyar Egyházügyi Hivatalon keresztül, de végül ilyen döntés nem született.⁷⁷ Ennek egyik oka, az Alkotmányban lefektetett állam és egyház szétválasztásának elve lehetett, hiszen ez alapján az államnak nincsen joga arra, hogy az egyházak felett befolyást gyakoroljon – legalábbis névleg. Másik oldalról viszont az állam (a kommunista párt) ragaszkodott ahhoz, hogy az emberek életébe a legalacsonyabb szintig beavatkozzon, s a legkisebb mértékre szorítsa le az önálló, az elvárt iránytól eltérő gondolkodást, melyet reakciónak minősítettek. S ugyanígy határozott terve volt arra, hogy az egyházat, az egyházakat „behódolásra” kényszerítse, jelentőségüket minél kisebbre csökkentsse.

⁷⁶ Valamint azt is tudnia kellett a magyar állami szerveknek, hogy Vatikán álláspontja szerint az 1927-es egyszerű megállapodás is érvényét veszítette, vö.: Vö.: Rétfalvi Balázs (2011).

⁷⁷ Vö. KÖBEL Szilvia (2020).

Ezt több, egymással párhuzamos lépésben tette meg. Az egyik legjelentősebb lépés az egyház vezetőinek – gyakorlatban – kiiktatásával (lásd Mindszenty-per,⁷⁸ Grósz-per,⁷⁹ stb.) járt, illetve közigazgatási jellegű határozatokat hozott, mely nagyon megnehezítette az egyház működésének hagyományos módját.⁸⁰ A földreformrendelet (600/1945 M.E. sz. r.)⁸¹ lényegében megfosztotta az egyházat az anyagi bázisától, miközben számtalan intézményt és személyt kellett volna fenntartania. Az egyházakhoz tartozó nagy létszámú „civil” szervezeteket, mondvacsinált indokkal egy tollvonással megszüntették, s azok vagyonát lényegében államosították. Ezzel az egyház elveszítette a tömegtámogatási háttérét. Az iskolák államosítása pedig az utánpótlást, valamint a gyermekekhez, illetve fiatalokhoz való hozzáférés és a velük való kapcsolattartás lehetőségét lehetetlenítette el. Igaz, ezekre azt lehet mondani, hogy még nem igazi beavatkozás, hogyha a főkegyúri jog gyakorlását tekintjük. Az első, komolyabb, már az Apostoli Szentszék jogait is érintő beavatkozás a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása volt. Ez a tett pedig – ha nem is használták kifejezetten a főkegyúri jog egyhákszervezéssel kapcsolatos kitételét – mégiscsak az államnak az egyház belső életébe való beavatkozást jelentette.

Ezen intézkedések mellett a püspöki székházba betelepültek az Állami Egyházügyi Hivatal (továbbiakban: AEH), megbízottjai, akik teljes mértékben ellenőrzésük és irányításuk alá vonták a püspök és a püspöki hivatal teljes tevékenységét.

Ami a kinevezési kérdéseket illeti, az nyilvánvalóvá vált a „párt” vezetőinek, hogy igaz, a hagyományos, bár Horthy által sem gyakorolt főkegyúri jog a szocializmusban – az egyház és az állam szétválasztása miatt – tarthatatlan, de azt fontosnak érezték, hogy azt valamilyen módon átmentsék az új rendszer gyakorlatába. A magyar állam abból indult ki, hogy ha már az egyháznak anyagi támogatást adnak (részben „kárpótlásként” az elvett föld és épületvagyon után), akkor kifordítva a mondást, „aki fizet az iszik”-elv alapján jogosultak abba beleszólni, hogy ki legyen az adott funkció betöltője, tehát előzetes vétőjogot tartottak fenn, hogy *„politikai szempontból súlyos kifogás alá eső személyek az állam által anyagilag támogatott egyházi állásokat ne tölthessenek be.”*⁸²

⁷⁸ Vö. BALOGH Margit (2015): 833-933.

⁷⁹ SEREG András: *A Grósz-per - Egy híres ügy a magyar jogtörténetből*, in <https://www.jogiforum.hu/hirek/36090> (2020. 05. 09.)

⁸⁰ Jelentős, már-már egyhákszervezeti módosításnak tekinthető, például a Pannonhalmi Nullius Egyházmegyéhez tartozó egyházközségek és lelkipásztorok 1950-ben lezajlott átkényszerítése a győri egyházmegyébe.

⁸¹ Az ideiglenes nemzeti kormány 600/1945. M.E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról.

⁸² MNL OL-XIX-A-21-d-0008/1957, közli: KÖBEL Szilvia [2020]

Ez által kijelenthető, hogy a magát ateistának tartó, a vallást szigorúan magánügyként kezelő államhatalom fontosnak érezte, hogy csak olyan kerülhessen egyházi vezetői pozícióba, aki számára elfogadható, ezért nem egy esetben igyekeztek ennek elérésére minden lehetőséget megragadni. Erre példa többek között, amikor 1951. március 12-én XII. Piusz pápa christianopolisi címzetes püspökké és székesfehérvári segédpüspökké nevezte ki Kisberk Imrét, kinek kinevezését az állami szervek nem kívántak elfogadni, ezért rövidesen lényegében száműzték (Dunabogdányba), majd megvonták tőle a működési jogokat.⁸³ Hasonló helyzet alakult ki, néhány évvel később, amikor Belon Gellért, illetve Winkler József 1959-es püspöki kinevezését az állam egyenesen érvénytelennek tekintette, s a szentelést megtiltotta.⁸⁴ Winklert csak 1964-ben, míg Belont 1982-ben engedték püspökké szentelni.⁸⁵ Annak elősegítésére, hogy olyan, akit nem kívánatosnak minősítenek ne kerülhessen főpapi státuszba az 1951. évi I. törvény létrehozta az AEH-t melynek célja névleg az „*az állam és a vallásfelekezetek közötti ügyek intézésére, így különösen az egyes vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása és a vallásfelekezetek állami támogatása*”⁸⁶ volt, gyakorlatban az egyházak ellenőrzését kapta feladatul. Feladatköre többször módosult, de egyik legfontosabb feladatkörének annak koordinálása (a Magyar Közlönyben 1951. július 4-én megjelent 1951. évi 20. számú törvényerejű rendelet alapján), hogy: „*érseket, címzetes érseket, püspököt, segédpüspököt, főapátot, apátot és szerzetesrendi tartományfőnököt Magyarország területére csak a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulásával lehet kinevezni.*”⁸⁷

Mindenképpen különleges és egyedülálló gyakorlatnak nevezhető ez a törvényerejű rendelet, valamint annak alkalmazása. Míg a főkegyúri jog *kezdeményező* szerepet jelentett, miszerint a királynak joga van az esetleges üresedésben lévő egyházi állásra jelölni egy személyt, akit aztán a pápa megerősít, vagy akár elvet (tehát lényegében Vatikán az erősebb fél), itt az a szabály került elő, hogy a pápa – akár – jelölhet személyt, de ahhoz, hogy kinevezésre kerüljön a magyar állam *előzetes hozzájárulása* szükséges, mely összességében *vétójogot* jelentett. Ezzel is arra próbálták rákényszeríteni a létszámban (elhalálozás, valamint akadályoztatás miatt) egyre fogyatkozó MKPK-t, hogy próbálják meg rávenni Vatikánt a tárgyalásokra. A legerősebb nyomásnak a 18/1959 (IV.6) számú kormányrendelet tekinthető,

⁸³ Kisberknek csak 1958-ban engedték meg, hogy Székesfehérvár-Belváros plébánosa legyen, majd noha Shvoy Lajos püspök halála után apostoli adminisztrátornak nevezték ki 1969-ben az AEH több, mint egy évig nem engedélyezte, hogy beiktatásra kerüljön.

⁸⁴ Vö.: IV. számú melléklet Jegyzőkönyv 1/II. pontja

⁸⁵ Vö.: DUDÁS Róbert Gyula (2020): Titkos magyar püspökszentelések 1945 után. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2020/3-4. 56-82.

⁸⁶ 1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról, 1.§. (1) szakasz.

⁸⁷ 1951. évi 20. tvr. egyes egyházi állások betöltése módjáról, 1.§.

amely nem csak passzív, hanem aktív beavatkozást is lehetővé tett, miszerint amennyiben az 1951-es törvényerejű rendeletet ekkor már felváltó 1957. évi 22. törvényerejű rendelet hatálya alá eső „állásokra” a megfelelő egyházi szerv nem tesz meghatározott időn belül javaslatot, annak betöltéséről az állam gondoskodik. Mindezek mellett előírta, a még a törvényerejű rendelet hatálya alá nem is eső állásoknál is az állami eskü letételét, mely lényegi pontja volt a szocialista törvények betartása, s ez számos esetben komoly lelkiismereti konfliktust okozott. Lényegében kijelenthető, hogy az 1950-1960-as években ez a gyakorlat egyfajta „szocialista főkegyúri jog”, mondhatni elég szélsőséges gyakorlatát jelentette.

Az 1960-as évek elején a Vatikán lépéseket tett a hierarchia helyreállítása végett, hiszen, felfogásuk szerint amennyiben nincsen hierarchia, akkor az egyház működésképtelenné válhat.⁸⁸ Ennek egyik oldala a magyar állammal való tárgyalások megindítása volt, a másik oldalról pedig lépéseket tettek titkos püspökök kinevezésére és felszentelésére. Ma már tudható, hogy egy (esetlegesen több) titkos püspökszentelés biztosan történt, hiszen XXIII. János pápa 1960. szeptember 15-én kelt bullája alapján Rózsavölgyi Lászlót⁸⁹, esztergomi egyházmegyei papot szentelték fel 1960. november 5-én. Ő később – letartóztatása után – így fogalmazott:

„Feladatom az lett volna, hogy akkor, amikor a nemzeti egyházat⁹⁰ létrehoznák, szerepeljek a katolikus egyházban. Addig azonban irregularitás terhe mellett semmiféle püspöki működést kifejtennem nem szabad, még arról sem beszélhetek, hogy felszenteltek. Amikor szereplésem aktuálissá válik (...) akkor [a pápa – a szerző] megbíz engem.”⁹¹

A magyar állam az egyház „kifárasztását” akarta elérni. A cél elsődlegesen nem az volt, hogy elszakítsák a magyar katolikus egyházat Rómától, mint más szocialista államokban (lásd Csehszlovákia) hanem az, hogy rákényszerítsék a püspököket arra, hogy ha nem is a vallási tanítások terén, hanem a világi kérdésekben távolodjon el a Szentszék politikainak tekintett állásfoglalásaitól. A Politikai Bizottság 1960. március 1-jei ülésén Kádár János így fogalmazott:

„A Vatikánhoz való hűséget nem tenném most vita tárgyává, illetve kettébontanám ezt. Katolikus püspök, ha nem hű a Vatikánhoz, nem is katolikus püspök többé. Azt mondanám, hogy hitelvi kérdésekben tudomásul vesszük, hogy a maga pápája Rómában van, de ha ezt

⁸⁸ A katolikus egyházban az egyházmegyétek tekintetében a legfőbb joghatóság a püspöké. A jogköröket ő delegálja beosztottjainak. Amennyiben nincs vezetője az egyházmegyének működése komoly nehézségekkel jár.

⁸⁹ Valamint, a feltételezések szerint Takács József és Szunyogh Xavér OSB szerzetest is, de az ő szentelésükről megbízható forrás jelenleg még nem elérhető.

⁹⁰ Tehát Vatikántól elszakított egyházat.

⁹¹ Rózsavölgyi saját kezű vallomása. Budapest, 1961. január 26. Werner Alajos és társai. ÁBTL 3. 1. 9. V–146695/2 304. Idézi: DUDÁS Róbert Gyula (2020): 75-76.

*elismerjük, annál inkább meg tudjuk követelni, hogy világi kérdésekben ne fogadhassa el a Vatikán véleményét. [...] Lehet, hogy később azt mondjuk, szakadjanak el a Vatikántól, de most nem ilyen idő van. Hitelvi kérdésekben felettesük a római pápa, politikai ügyekben azonban nem. [...] Nem volna helyes azt ajánlani, hogy szakadjanak ki a Vatikánból, és magyar egyházat alakítsanak. Ez nem időszerű most.*⁹²

VI.2. A kompromisszumokkal történő elnyomás szakasza (1964 – 1990)

Némileg enyhült a katolikus egyházzal szembeni fellépés az 1964. szeptember 15-i, az Apostoli Szentszék és a magyar állam közötti „részleges megállapodás”⁹³ révén. Bár a vatikáni keleti politika VI. Pál nevével fonódott össze, már elődje, XIII. János is elkötelezett híve volt a nemzetközi feszültség enyhítésének: közvetítésre vállalkozott a kubai rakétaválság idején. A keleti politika olyan, mondhatni reálpolitikát jelentett, amely azzal számolt, hogy a Szovjetunió és szövetségi rendszere hosszabb távon is fenn fog maradni, s ezzel együtt kell élni.

1963. március 22-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsának közkegyelmi rendelete⁹⁴ nyomán számos papot, valamint világi személyt engedtek ki a börtönből, abból a célból, hogy alátámasszák a Vatikán felé, az állam jó szándékát. Igaz, ennek ellenére – lényegesen kisebb számban – folytatódtak a letartóztatások és a papok és világi hívekkel szemben a büntetőeljárások, különösen a reakciónak tartott Regnum Marianum közösség,⁹⁵ vagy a Bulányi György SP nevével fémjelezett Bokor közösség ellen.

A részleges megállapodás⁹⁶ nyilvánosságra hozott dokumentuma három pontot tartalmazott:⁹⁷

1. Az Apostoli Szentszék tudomásul vette, hogy a tőle függő egyházi állások betöltésénél előzetesen ki kell kérnie a Népköztársaság Elnöki Tanácsának a hozzájárulását.
2. A püspökök és a papság letehetik az alkotmányra az esküjüket, de annak nem szabad ellentétesnek lennie az egyház álláspontjával.
3. Végül rendezték a római Pápai Magyar Intézet helyzetét.⁹⁸

⁹² Kádár János kijelentése a Politikai Bizottság 1960. március 1-jei ülésén. MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 172. ő. e. 32., közli: KÁLMÁN Péter Peregrin OFM (2014):189-190.

⁹³ Vö. BALOGH Margit–FEJÉRDY András–SZABÓ Csaba [é.n.]: *Az 1964-es magyar-szentszéki részleges megállapodás*. In: <https://archivnet.hu/az-1964-es-magyar-szentszeki-reszleges-megallapodas> (2020. 05. 09.)

⁹⁴ *A Magyar Népköztársaság Elnöki tanácsának 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról*

⁹⁵ Vö. *Első Regnum Marianum per*, In: <https://katakomba.cserkesz.hu/tartalom/kronologia/19/> (2020. 05. 09.)

⁹⁶ Ezt a megállapodást TUSOR Péter (2019), szemben az 1927-es un. egyszerű megállapodással (intesa semplice), gyakorlati megállapodásnak (intesa practica) nevezi, mivel szemben az előzővel, amely inkább elvi kérdésekről szólt ez utóbbi gyakorlati döntéseket hozott.

⁹⁷ A teljes dokumentumot a IV. számú mellékletben közlöm.

A magyar állam elismerte a Vatikánt, mint önálló jogalanyt, és a megállapodás alapján néhány év alatt az esztergomi érseki szék kivételével teljes lehetett a hierarchia, különösen 1969-ben, amikor is tíz új püspök kinevezése történt meg.⁹⁹ Ekkor számos olyan szék került betöltésre, amely addig apostoli kormányzó által voltak ellátva, például a Pécsi Egyházmegye.¹⁰⁰ A teljes rendezésig 1974. február 5-ig kellett várni, amikor is VI. Pál pápa üresnek nyilvánította az esztergomi érseki székét,¹⁰¹ és egy időben kinevezte Lékai Lászlót*, addigi veszprémi apostoli kormányzót, *ad nutum Sanctae*¹⁰² esztergomi apostoli kormányzónak. Az érseki kinevezésre Mindszenty halála után, 1976. február 10-én került sor, s ekkor lett 1949 után először teljesnek tekinthető a magyar egyházi struktúra. Más kérdés viszont, hogy a dokumentum nyilvánosságra nem hozott részéből egyértelműen kitűnik, hogy a magyar állam szinte semmi fontos kérdésben (ide értve a szerzetesek, vagy a Hejcére internált püspökök kérdését) nem engedett, ellenben Vatikán az egyik legfontosabb ügyben, a püspökök kinevezésének témájában belenyugodott a magyar állam feltételeibe.

A kádári időszak utolsó 20 évében egyfajta rendezettség figyelhető meg a magyar állam és a püspökkinevezések körül. A Vatikán igyekezett olyan jelölteket bemutatni, akik a magyar állam számára is, de az egyház számára is elfogadhatóaknak bizonyultak. A katolikus egyház mindennapjait tekintve lényegében a húzd meg – ereszd meg elv mutatható ki, mely összhangban volt az Apostoli Szentszék kis lépések politikájával, tehát minden fél tudta, vagy legalább sejtette, hogy a másik félnek hol vannak a határai, kik azok a személyek, akikkel együtt tud dolgozni. Ekkor már olyan személyről, akit Vatikán szeretett volna kinevezni, de a magyar állam nem engedte nem tudunk. Tény, hogy a kormányzat élhetett előszentesítési jogával, igaz ez 1918 előtt is létező politikai tradíció volt viszont az jelentős különbségnek tekinthető, hogy szemben az egyházra épülő feudális állammal, itt egy egyházellenes rendszer gyakorolta azt.

Ennek az előzetes egyeztetésnek utolsó példája 1987-ben volt, amikor is három egyházmegye élére kerültek új püspökök. Ekkor még az állam reménykedett a status quo-ban, hiszen Miklós

⁹⁸ Vö. CASAROLI, Agostino (2001): 123–171.

⁹⁹ Vö.: A Kalocsai Főegyházmegye kronológiája (1945-1999), In.: <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1969-%E2%80%93-a-puespoeki-kar-atrendezesenek-eve-tiz-kinevezessel-ijjas-jozsef-a-kalocsai-ersek> (2022. 11. 05.)

¹⁰⁰ Cserháti Józsefet Rogács Ferenc püspök halála után (noha ekkor már Belon Gellért apostoli kormányzónak ki lett nevezve, de személyét az állam elutasította) a pécsi káptalan káptalani helynöknek választotta (erre a káptalant a CIC kötelezte, hiszen a püspöki szék betöltetlensége esetén 8 nap után kormányzót kell választani), majd 1964. szeptember 15-én kinevezték melzi címzetes püspökké és apostoli kormányzóvá, majd 1969. január 10-én lett pécsi megyéspüspök.

¹⁰¹ A dátum körüli vitákról lásd: Somorjai Ádám OSB: Mindszenty József és az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma. Magyar Sion. Új folyam I. / XLIII. (2007/1) 99-109.

¹⁰² A Szentszék jóváhagyásával (a Szentszék tetszése szerint elmozdítható apostoli kormányzókat jelölték így)

Imre* jelentésében még abban bízott, hogy a kinevezettek beleolvadnak majd a korábbi megszokott rendbe:

*„Az 1987-es év a magyar egyházakban csaknem a teljes vezetőváltás éve volt. [...] Véleményünk: Megfelelő emberek kerültek a vezető tisztségekbe, képesek a korábbi egyházpolitikai irányvonal továbbvitelére a változó körülmények között is. Fontos feladatunk, hogy beilleszkedésükhöz, tevékenységükhöz megadjunk minden lehetséges segítséget.”*¹⁰³

Természetesen nagyon pontatlan lenne azt állítani, hogy ebben az időszakban a főpapok kollaboránsok lettek volna, sok vélemény szerint inkább a kompromisszumokat keresték. Paskai László bíboros, nyugalmazott esztergom-budapesti érsek egy évvel halála előtt úgy nyilatkozott: *„Mindig mondják, hogy a politika nem más, mint a kompromisszumok tudománya. Erre az útra lépett rá a Szentszék. Hogy ennek milyen hatása volt, azt később lehet elemezni; persze azt nem tudjuk, mi történt volna, ha nem ezt az utat járja a Vatikán.”*¹⁰⁴

¹⁰³ MNL OL-XIX-A-21-a-5-10/a-1987. ÁEH feljegyzése, közli: KÖBÖL

¹⁰⁴ Szilvay Gergely: Paskai László: Az űrt, ami a lelkekben van, be kell majd tölteni, in: https://keresztény.mandiner.hu/cikk/20140119_paskai_laszlo_az_urt_ami_a_lelkekben_van_be_kell_majd_tolteni (2022. 11. 05.)

VII. A „főkegyúri jog” végleges megszűnése

A rendszerváltással jogutód nélkül megszüntetésre került az AEH.¹⁰⁵ Bár az állam még 1989-ben tett egy tétova kísérletet arra, hogy valamiféle beleszólása legyen a püspökök kinevezésébe,¹⁰⁶ de a végül is az 1990 januárjában megszavazott 1990. évi IV. törvény¹⁰⁷ a magyar főkegyúri jog (nevezték, vagy gyakorolták azt bárhogyan a 20. században) végét jelentette a magyar katolikus egyházi gyakorlatban. Az 1990. évi IV. tv. kimondta, hogy: *„Az állam az egyházak irányítására, felügyeletére szervet nem hozhat létre.”* Azóta semmiféle hozzájárulás, beleegyezés, tudomásul vétel nem szükséges semmiféle egyházi tisztség betöltésére.¹⁰⁸ Salacz Gábor szavait idézve: *„A magyar királyi főkegyúri jog ma már végérvényesen a múlté.”*¹⁰⁹

¹⁰⁵ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1989. évi 14. törvényerejű rendelettel megszüntette az AEH-t.

¹⁰⁶ 1989. évi 17. tvr. a szerzetesrendek működéséről.

¹⁰⁷ 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.

¹⁰⁸ Vö. 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról

¹⁰⁹ SALACZ Gábor (2002): 7.

VIII. Összefoglalás

A főkegyúri jog kérdése végig vezethető a magyar történelmen, így bizonyos szinten a 20. század történelmén is. Megvizsgálva a főkegyúri jog gyakorlását kijelenthető, hogy ennek a jognak a célja mindig is az volt, hogy az éppen regnáló állami hatalom olyanokat ültethessen a főpapi státuszba, akik nekik kedvesek voltak, vagy legalábbis nem mondanak ellent.

Míg IV. Károly lemondásáig egyértelmű volt a jogi helyzet, miszerint a király jelöl, s azt a Szentszék – többé-kevésbé vita nélkül – elfogadja, addig ez 1920 után lényegében változott meg. 1920–1945 között alapvetően a Szentszék akarata érvényesült, és ugyanez igaz, igaz kompromisszumokkal 1945–49/51 között is. Emiatt ebben a periódusban főkegyúri jogról tehát igazából nincs értelme beszélni, az *intesa semplice*-ben foglalt kedvezmények sem jelentették e jog bármiféle alkalmazásának lehetőség. 1951 után viszont kétségtelenül a főkegyúri jog elemeit érvényesítette az állam egyházpolitikája, és döntő befolyást gyakorolt, melyet Vatikán lényegében tudomásul vett az 1964-es részleges megállapodás keretében. A „szocialista főkegyúri jog” tekinthető talán magyar sajátosságnak, de enélkül is hasonló metódus érvényesült volna, mivel alapvetően a kommunista egyházpolitikai logika dominált, mely más-más elméleti háttérrel, de hasonló, néha sokkal szigorúbb, vagy akár kegyetlenebb¹¹⁰ gyakorlatot igyekezett érvényesíteni az egész szovjet blokkban.

¹¹⁰ Vö.: SZŐKE János SBD (1993).

IX. Irodalomjegyzék

Általános irodalom

A Kalocsai Főegyházmegye kronológiája (1945-1999), In.: <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1969-%E2%80%93-a-puespoeki-kar-atrendezesenek-eve-tiz-kinevezessel-ijjas-jozsef-a-kalocsai-ersek> (2022. 11. 05.)

A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Vál., bev., s. a. r. BEKE Margit. Budapest. Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak, Egyháztörténeti források, 2015.

Az egri főegyházmegye rövid története,
<https://www.egriersekileveltar.hu/index.php/hist%C3%B3ria/az-egri-f%C5%91egyh%C3%A1zmegye-r%C3%B6vid-t%C3%B6rt%C3%A9nete> (2021. 06. 28.)

BALOGH Margit (2015): *Mindszent József I-II.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

BALOGH Margit (2020): *Mindszenty József esztergomi érseki kinevezése,* <https://epa.oszk.hu/03300/03366/00098/balogh.htm> (2020. 05. 09.)

BALOGH Margit–FEJÉRDY András–SZABÓ Csaba [é.n.]: *Az 1964-es magyar-szentszéki részleges megállapodás.* In: <https://archivnet.hu/az-1964-es-magyar-szentszeki-reszleges-megallapodas> (2020. 05. 09.)

CASAROLI, Agostino (2001): *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989).* Budapest, SZIT.

CSIKI Balázs (2018): *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása.* s. a. r. : TÓTH Krisztina, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport.

CSIZMADIA Andor (1952): A konstanzi „bulla” hatása a főkegyúri jog fejlődésére. in: MTA Társadalmi-történeti osztályának közleményei, IX. kötet 3-4. számából. Budapest, MTA Társadalomtörténeti Osztály

Dai rapporti politici del nunzio apostolico in Ungheria Cesare Orsenigo 1925-1930 Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930. Szerk.: Somorjai Ádám OSB. Budapest, METEM, 2021.

Első Regnum Marianum per, In: <https://katakomba.cserkesz.hu/tartalom/kronologia/19/> (2020.05.09.)

FEJÉRDY András (2015): *A Szentszék és a püspöki hűségeskü új szövegének megállapítása 1924-ben,* in *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920-2015.* Budapest-Róma, METEM.

FRAKNÓI Vilmos (1895): *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig.* MTA, Budapest.

GERGELY Jenő [é.n]: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945.* <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/ch02s04.html> (2020.06.24)

GERGELY Jenő [é.n]: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945, II/2. Trianon egyházkormányzati következményei,* in <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/katolikus-egyhaz-1/index.html> (2020. 05. 11.)

HAMERLI Petra (2020): *Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius politikai jelentései Magyarországról, 1920–1925.* In: *Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925.* Szerk.. SOMORJAI Ádám OSB, Budapest, METEM.

HORTHY Miklós (1990): *Emlékirataim.* Budapest, Európa Könyvkiadó-História folyóirat.

KARÁCSONYI János (1891): *Szent-István király oklevelei és a Szilveszter-bulla: diplomatikai tanulmány.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

KÁLMÁN Péter Peregrin OFM (2014): *A Magyar Katolikus Egyház helyzete a kádári egyházpolitika első éveiben a teológiai összefüggések tükrében.* doktori értekezés, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola.

KLESTENITZ Tibor (2017): A főkegyúri jog a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendáján 1920 körül., In: *Magyarország és a Római Szentszék II.* Szerk. TUSOR Péter et al., Collectanea Vaticana Hungariae, Budapest-Róma. 337–360.

KÖBEL Szilvia (2020): *Szocialista főkegyúri jog*, In.: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szocialista_fokegyuri_jog/ (2020. 05. 09.)

LÉNÁR Andor (2017): *A Váci egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége idején. (1919–1942)* Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Serie Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVI.

Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925. Szerk.. SOMORJAI Ádám OSB, Budapest, METEM.

Magyar alkotmánytörténet. Szerk.: MEZEY Barna. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920-2015. Szerk.: FEJÉRDY András. Budapest, METEM-Róma, Balassi Intézet, Római Magyar Akadémia, 2015.

MÉSZLÉNYI Zoltán (1920): *A főkegyuri jog és a forradalom.* Esztergom.

MOLNÁR Kálmán (1929): *Magyar közjog.* Pécs, Danubia kiadás.

„Nehéz időkben dönteni kell”, *A veszprémi püspökség a második világháború idején.* Szerk.: KARLINSZKY Balázs, VARGA Tibor László. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye, 2016.

OLASZ Lajos (2018): *A főkegyúri jog a Horthy-korszakban.* <http://www.irisro.org/tarstud2018junius/12OlaszLajos.pdf>, (2020. 06. 24)

PETRÁS Éva (2019): *Álarcok mögött – Nagy Tőhötöm életei.* Budapest-Pécs, ÁBTL-Kronosz.

SALACZ Gábor (1936): *A primási szék betöltése 1891-ben. A magyar kultúrharc és a főkegyúri jog történetéhez.* Budapest. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R-t.

SALACZ Gábor (2002): *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon.* Argumentum Kiadó.

SEREG András: *A Grósz-per - Egy híres ügy a magyar jogtörténetből*, in: <https://www.jogiforum.hu/hirek/36090> (2020. 05. 09.)

SOMORJAI Ádám OSB (2014): A szuverenitás legitimálása régen és ma. Konstantini adomány, szilveszteri adomány, Mindszenty József közjogi méltósága. Töprengés magyar sorskérdésekről. In: *VERITAS Évkönyv 2014*, Budapest. http://epa.oszk.hu/02300/02308/00001/pdf/EPA02308_veritas-evkonyv%202014_315-332.pdf (2020. 06. 24)

SOMORJAI Ádám OSB: Mindszenty József és az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma. Magyar Sion. Új folyam I. / XLIII. (2007/1) 99-109.

SZABÓ István [é.n.]: *A királyi főkegyúri jog kérdése a két világháború közötti Magyarországon*. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20101sz/07.pdf> (2020. 06. 24)

SZŐKE János SBD (1993): *Göröngyös úton*; Kolozsvár-Budapest. Gloria-Keresztény Szó–Don Bosco Kiadó

TENGELY Adrienn (2015): A főkegyúri jog kérdése az első magyar köztársaságban. In: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*. Szerk.: KLESTENITZ Tibor (2015): Budapest. 189–199.

TENGELY Adrienn (2018): *Kereszt és forradalom*. Budapest, METEM.

TENGELY Adrienn (2019): Egy elfeledett egyházpolitikus. Persián Ádám, a katolikus ügyek kormánybiztosa. In: *Laborator Assiduus, a 70 éves Zombori István köszöntése*. Szerk.: SOMORJAI Ádám - SOMORJAI Gabi Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár.

TÓTH Krisztina (2015): *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*, In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*. Szerk.: FEJÉRDY András. Budapest–Róma, METEM. 2015. 85–105.

TOMCSÁNYI Lajos SJ (1922): *A főkegyúr szerepe a püspökök kinevezésénél*. Budapest.

TÖRÖK Kálmán (1990): *A magyarországi katolikus egyházi vagyon tulajdonjoga*. Budapest.

TÚRI Béla (1907): *A főkegyúri jog és az autonómia*. Budapest, Stephaneum Nyomda Rt.

VÉGSHEŐ Tamás: *Az apostoli szentszék és a magyar görögkatolikusok kapcsolata a két világháború között*, In: FEJÉRDY András (2015). 147-172.

Folyóiratcikkek

ADRIÁNYI Gábor (1993): Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai. *Világtörténelem* 15 (1993) ősz-tél. 45–51.

ADRIÁNYI Gábor: A magyar királyok apostoli címe, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, Budapest, METEM, 2., 77-87.

ALBRECHT Ferenc (1937): A kormányzói jogkör kiterjesztése. In: *Az ország útja* (1937)

DUDÁS Róbert Gyula (2020): Titkos magyar püspökszentelések 1945 után. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2020/3-4. 56-82.

Eseménymű, 1927. március 27., in:
https://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=8895:19270324&catid=47:esemenymu&Itemid=82 (2022. 11. 02.)

FEJÉRDY András (2018): Bánáss László veszprémi püspök az egyház és az állam közötti megegyezésért (1944-1949)., In: *Századok*. 152. évf. 4., 809-840.

FÖLDVÁRI Katalin (2019): Sorsfordító bazilita szerzetesek a kommunista diktatúrában. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 2019/1-4. 190-205.

GERGELY Jenő (1996): Adatok a magyarországi katolicizmus helyzetéről a két világháború között. *Levéltári Szemle*, 46. (1996) 3. szám, 22-41.

GERGELY Jenő (1996b): Kell-e magyar konkordátum. *Társadalmi Szemle*, 1996/7. 33-45.

HORVÁTH Attila: A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig, in: *Hét Hárs* (2011).

KOVÁCS Ákos (2017): A magyar főkegyúri jog és a konstanzi zsinat, in.: *Jogtörténet*. 2017. március.

KRIZSÁN Bálint (2020): Serédi Jusztinán esztergomi érsek politikai szerepvállalása a II. világháború éveiben, In: *Újkor.hu*, <http://ujkor.hu/content/seredi-jusztinian-esztergomi-ersek-politikai-szerepvallalasa-ii-vilaghaboru-eveiben> (2022. 10. 24)

PERSIÁN Ádám: Katholikus autonomia, in: *Aurora*, 1920.05.15. 46-49.

RÉTFALVI Balázs: Czapik Gyula 1948-as római útja és az apostoli vizitáció ügye. *Egyháztörténelmi Szemle* 12. (2011) 2. sz. 26.

SCHLAUCH Lőrincz: A katholika egyházi javak birtokczime Magyarországbán. *Religio*, 1867. február 20., 1-3.

SZIGETI Endre: Az egyház és az állam jogviszonyának történeti háttere, in *Vigilia*, (1973) 6/373-181.

SZILVAY Gergely: Paskai László: Az úrt, ami a lelkekben van, be kell majd tölteni, in: https://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20140119_paskai_laszlo_az_urt_ami_a_lelkekben_van_be_kell_majd_tolteni (2022. 11. 05)

TENGELY Adrienn (2007): Papi tanács, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (2007) 3-4/1-68.

TÓTH Krisztina (2020): Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban. *Egyháztörténeti Szemle*. 21 (2). 72-93.

TÓTH Krisztina (2020b): A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok*. 154 (2020) 4. szám, 855–880.

TÓTH Krisztina (2022): Nagyréposti kinevezés a kalocsai székesfőkáptalan élére 1923–1924-ben. *Egyháztörténeti Szemle*, 23(3), 20–51. <https://doi.org/10.54231/ETSZEMLE.2022.3.2>

TÓTH László (1941): Ki és miért hamisította a Szilveszter-bullát? Felolvasatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1941. október 23-án tartott közgyűlésén. *Turul, A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye*. 1941-3/4.

Tusor Péter: Katolikus király apostoli jogai? A magyar királyi főkegyúri jog, 1417-1918 (Vázlat), AETAS. 2019/3. 109-121.

Jogsabályok

1495. évi XXXI. törvénycikk, ha a külföldiek mástól, mint a királytól vagy másoktól, mint a kiknek ebben az országban kegyuri joguk van, kérnek föl egyházi javadalmakat, vizbe kell őket fulasztani.

1498. évi LXVII. törvénycikk egyházi javadalmakat nem kell fiatalok, tudatlanok, alkalmatlanok és járatlanok részére adományozni.

1921. évi XLVII. törvénycikk IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről.

Az ideiglenes nemzeti kormány 600/1945. M.E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről.

1947. évi XXXIII. törvénycikk a bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről.

1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról.

1951. évi 20. tvr. egyes egyházi állások betöltése módjáról.

A Magyar Népköztársaság Elnöki tanácsának 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete a közkegyelem gyakorlásáról.

1989. évi 17. tvr. a szerzetesrendek működéséről.

1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.